республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 164 (13764) | 1988 чылдың июль 15, пятница | 1925 чылда үндезилеттингең. | Өртээ 3 көпеек.

НАЙЫРАЛДЫ АЖЫЛ-ХЕРЕК-БИЛЕ БЫЖЫГЛААР

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Польша черде ужуражыышкыннары

ЩЕЦИН, июль 13. (СЭТА-ның тускай корр.). М. С. Горбачевтуң Польшада ужуражыышкынары уламчылап турар. СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының үшкү хүнде оруу Щецин хоорайны дамчыштыр эрткен.

Улусчу Польша Татр сыныгындан Балтий далайның эриинге чедир чаттылган. Польшаны фашистиг дарлалдан хостаар дээш төөгүлүг демиселдиң ис-демдээн оттырбаан чер бо девискээрде чок. Ол демиселге чүс-чүс муң совет болгаш поляк дайынчылар амы-тынын бергеи.

Дайын сөөлүндеги чылдарда Щецинниң судоверфилерин катап тургузар дээш поляк тудугжудар-биле кады ажылдап турган совет специалистериниң маадырлыг күш-ажылы база үттүндүрбаан. Дөртен чыл мурнуда мында эң баштайгы польша суднону тутkан. А М. С. Горбачевтуң мында чедип кээр хүнүнге чедир А. Варский аттыг судоверфьтиң коллективи Совет Эвилелиниң чагыын ёзугаар кылган судноларының санын 203 чедирген.

Совет «Ил-62» авиалайнер бөгүн Варшавадан Щецинге ужудуп чедип келген.

Щецинниң аэропортунга М. С. Горбачевту болгаш оон кадайын В. Ярузельский кадыйы-биле, ПКАП Щецин воеводство комитединиң бирги секретары С. Миськевич, Щецин воеводствозунуң улус Совединиң даргазы С. Рогальский, Щецин воеводствонуң воеводазы С. Малец, хоорайның хөй-иниитизиниң төлээлекчилеря уткуп ап, байыр чедирген.

Шуушкан автомашиналар оон чоруткаш, А. Варский аттыг судоверфьке чеде берген. Коллектив кежигүннери-биле беседа ол будүрүлгеже кирер эжик аксынган эгелээн. Ужур барымдаалаан, байыр чедирген чугаалар эвес, а кады ажылдажылганы сайзырадырыгга, сөөлгү үеде тургустунуп келген чамдык бергелерни каиыгыр янзылыг эде шиитпирлеп болурунга хамаарышкан чугаа адаа болган.

Оон соонда болган найырал митингизи база-ла ыңдыг байдалга эрткен. Адаа яйи чурттуң удуртукчулары түве чугаалаан.

ПКАП ТК-ның Бирги секретары болдуңуң чугаазын дайын чылдарындан, Щецин дээш тулчуушкуннардан, мында тулчуп турган совет дайынчылардан эгелээн. Снарядка чаза тептирбээн, совет болгаш поляк дайынчының ханы төгүлбээн чаңгыс дөрбелчин метр хире черни моон тып алыры берге деп, ол чугаалаан. Дайын доозугаи соонда бо черниң девискээрине хамаарыштыр дипломатшыг чидиг демисел база болган. Ынчангаш бистиң эвилелчилеривистиң ужур-дузазының дугайын бистер чүгүвустүң барыын талазында бо кызыгаар чергелей коячуг эки биле турар бис. Бистиң национал, аңгы болган күрүне эрге-ажыктарывыс бо черде быжыг доңналың турар. Аңы-дуңма социалистиг чурттар — ПУР, ГДР болгаш ЧССР тайбың чаагай кожа-хелбээ турар. Оларның Совет Эвилели-биле быжыг ийыралы — дайын сөөлүнде тургустунган кызыгаарларның үреттиниң болбазының магадылалы, бистиң төөгүлүг чедишкинивис болур деп, ол чугаалаан.

«Эде тургустунуушкун» дээрге чүгле силерниң иштики херээнер эвес дээрзинге июль айның бо хүнеринде мында чоруп турган, тодаргайы-биле бүзүреп көргеи боор Силер, хүндүлүг Михаил Сергеевич—ер, В. Ярузельский чугаалаан.— Ол бүгү делегейде, ылаңгыя социалистиг чурттарда улуг сонуургалды болдуруп турар. СЭКП-ниң XIX Бүгү-эвилел конференциязының ажылының чоруп турган үези болгаш оон түңнелдери — эде тургустунуушкун орук ара доктаавас, ол чаңгыс удаа болур болуушкун эвес, а ёзулуг эргилде болгаш оон-биле кады быжыг туруштуг революсчу чорудулга дээрзиниң база бир бадыткалы болган. Польшаның хөй-иниизи СЭКП-ниң политиказын бедик-биле хүлээп көрүп турар, аңаа болунар бүзүреп көөр аргалыг болган боор Силер».

Оон соонда ПКАП ТК-ның Бирги секретары совет коммунистерге, бүгү совет удуска изиг байырны болгаш чаагай күзээшкиннерни дамчыдып чедирип СЭКП ТК-ның Чиигине секретарыдан дыңнаан.

—Польшага аян-чоруумнуң программазын ёзугаар Щецинге, силерниң будүрүлгеңерге чедип кээп, силерниң-биле ужуражып тур мен, биске хамаарыштыр чугаалаан чылыг сөстериңер дээш силерге өөрүп четтирдим—деп, М. С. Горбачев чугаалаан. — Эп Ярузельский-биле бүрүн чөпшээрежип тур мен: ажылчын аңгы дугайында, бистиң чурттарывыстың социалистиг чаартылгаларының дугайында чугаалаан бүгү чүүлдериңе чөпшээрежип тур мен, кончуг дорт болгаш ажыт-чажыт чогу-биле чугаалады. Бир эвес совет удурлулга болгаш польша удурлулга ажылчы чоннарының деткимчези, ажылчын аңгының деткимчези турбаан болза, олар эде тургустунуушкунуун, социалистиг чаартылганың амгы политиказын идип үндүрүп шыдавас турган.

Мээң баштай чугаалаан бо сөстерим совет удустуң, бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың өөрүнээвинден силерниң—Варский аттыг судоверфьтиң ажылчын аңгызының коллективиниге байыр чедирген сөстерим болзуң. Бо чылдарда кончуг чугула, харын-даа бодунуң чуртунуң, бүгү социалистиг делегейниң салым-чолун шиитпирлеп турар Польшаның ажылчы чоннарынга, ажылчын аңгызынга силериин ыүүрүнер-де баймр чедирип тур мен».

Польшага чоруп турган хүнеринин дугайын улуг сонуургал-биле демдеглевишаан, Чиигине секретарының чугаалааны болза:

—Бистиң аян-чоруувустуң эртип турар байдалы бистерни чүнүң-даа мурнунда кончуг өөрткен, сагыш-сеткилиивисти хайыктырган болгаш хөй чүүлдер дугайын бодандырган. Кончуг хөй ужуражыышкынчыар болду, оларның хөй кезии аян-чоруктуң программазында планнаттынмаан турган. Варшавага, Поронинога, Краковка солуун ужуражыышкынныар болган.

Ам дээрезинде чүгле чаңгыс цехти эртивис, ынчалзажок кончуг чүүлга беседалар болду. Ындыг байдал бистиң аян-чоруувуста кол чүүл ол боор чадавас. Польшаның ажылчы чоннарының бисти, совет улустуң төлээлекчилерин, сеткилиниң ханызындан хүндүткелдиг хүлээп ап турарын билип тур бис. Поляктарның бистиң ажыл-херээвисти кончуг сонуургап, Совет Эвилелинде амгы үеде чүү болуп турарын биликсеп ап турарын база эскерип тур бис. Мында келгеш, эде тургустунуушкунунуң хлас херээнге бистиң-биле бир эпсеткилдиг боол турарынарның дугайын биижээн сөстерлиг плакатты номчудум. Ол дээш силерге четтирдим.

Каш хонгаи Варшавага Политиктиг Консультативтиг Комитеттиң хуралы болуур. Социалистиг дем каттыжылгазының чурттары амгы делегейниң үндезини айтырыглары, бистиң чурттарывыстың болгаш бүгү делегейниң улустарын дүвүреглиг чоруур айтырыглары аңаа чугаалажыр. Бистер ол хуралга чаа боттуг идеяларлыг келген бис. Делегей херектеринге тайбыңга янак, боттуг угланыышкынны уламчылаарыга белен бис. Европада болгаш делегейде боттуг байдалдарны бодур-чогуур-биле көөрүнге база кады ажылдажырыга белен бис. Ынчангаш барыын талакы партиёларывыс-биле делегейге тайбың чагаай чоруктуг тургузарывыс, кады ажылдажылганы калбартырыынче оруктуг дилеп тывар ужурлуг бис. Чүнүң-даа мурнуда Европада байдалды чугаландажыр апаар боор бис деп бодап тур мен.

Дайын чылдарында тиилеп алганывыс, дайын соондагы чылдарда чедип алганывыс бүгү чүүлдерни идегелдиг камгалап арттырар, тайбыңны быжыглаар,улустар аразында кады ажылдажылганы калбартыр дээш улуг харыысалганын биске онаажып турарын эки билип турарывысты силерге бүзүредип тур бис. Бистин чурттарывыста бар кончуг улуг күшке даянып турар бис. Кижа төрелгетениин, бүгү улустарның эрге-ажыктарынга дүшкеи инициативни дашпас амыдыралдыг кижилериин бары хомудаачыг.

Ындыг чалгапайлар Бай-Тайга районда база эвээш эвес. Ылаңгыя аныяктар оларның аразында хөй. Ынчангаш кижизидилге ажылын күштелдирер херек.

Чоинуң дузалал ажыл-агыйын хөгжүлериниң ужур-дузазынга Г. Ч. Ширшин доктаавас. Мурнунда турган янзыбүрү кызыгаарлаашкыннары ам дужүртүнген. Мал эмнээр, иогаа өстүрер дээш кижилерге бүгү таланың дузазын көргүзер херек.

Районда мал чемниң белеткелиниви дугайында база ол чугаалаан. Темп ам-даа оожум-дур. Бүгү күштү малга чем белеткелиниче угландырар херек. Кестиигеи сигеннің шынарыиге база кичээнгей салыры чугула.

Ажык-чарлыг чоруктуг, демократияны калбартырының чугулазынга ол доктаап тура, ындыг ажык чоруктуг ажыглап алгаш, хөй шүгүмчүлел кылыр, саналлар бээр, херек кырында боттары орта ажылдавас демагог кижилерни база кижизидериниче кичээнгей салыыны чугула деп демдеглээн. Эде тургустунуушкун кижи бүрүзүнге хамаржыр, кижи бүрүзүнүң күжениишкиннинг ажылын, харыысалганын негеп турар дээрзин үтпас херек.

Г. Ч. Ширшин дүүн «Кара-Хөл» совхозтуң ишчилери-биле ужурашкан.

КУР-ЧЕР СУУР. СЭКП-ниң XIX Бүгү-эвилел конференциязының делегады. Кызыл район да «Тиилелге» совхозтуң хойжузу Т. И. Бавыл бо ажыл-агыйның специалистери-биле ужурашкан.

Партия конференциязы бодунуң мурнунда тургустугиган айтырыгларыны ленинчи чаңчылдар ёзугаар бедик иегеледелиг чугаалашкаяын, оон резолюцияларының төлевиделдерии ажылдаарыга киришкеиии чаңгыс чер чурттуглариига дыиаткан.

АК-ДОВУРАК. Конференцияның делегады В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чиигине директору Ю. Т. Комаровтуң комбинаттың ажылчыиары, хоорайның чурттакчылары-биле ужуражылгазы Культура ордузунга болуп эрткен.

Экономиктиг үкдезин реформаны боттандырып турарының айтырыгларынга ол доктаап, конференцияның шиитпирлерии күүседир талазы-биле ак-довуракчылар моон соңгаар чүнү кылырын чугаалаан.

Конференцияның делегаттары-биле ужуражылгалар республикада уламчылап турар.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
В. КОНДРАШОВ,
А. ПЕРШИН,
Г. ШИШКИН,
В. ШИШЛИН.

«МАЛ ЧЕМИ» ПРОГРАММАНЫ БОТТАНДЫРАР

Тандының шыналарында мал чемнерин белеткеп, сигенни кезип, бөлүп, сараттаан, пресстээн машина-техниканы көрүп, ховуларның ажыл-ишчилери-биле чугаалажып чор бис.

Дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының суггаттыг шыналарында механизастаан звеноларлар аразында чарыштыг ажылдап, сигенни кезип, бөлдүрүп турар.

— Бо ажыл-агыйның дөрт дугаардыг бригадазының механизастаан звенозунуң механизаторлары бис. Бо суггаттыг шыналарыстан сигенниң бедик дүжүдүн кезип, сараттап турарывыс бо — деп, аныяк механизатор Николай Түлүш чугаалады.

Бригадада ооижургал чок ооллар бар. Чаңгыс дем-биле ажылдаар интернационалчы бригада удатпаанда бир сараатты салып үндүрүптүг. Сараатты салып турар улусту база мактавас арга чок. Олар — Иван Кудряшкин биле Алексей Шиляев болду. Механизатор Михаил Горбуновтуң башкарганы сараат салыкчызы ында ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: механизаторлар Николай Түлүш, Юрий Носов; сараат салышкыны.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

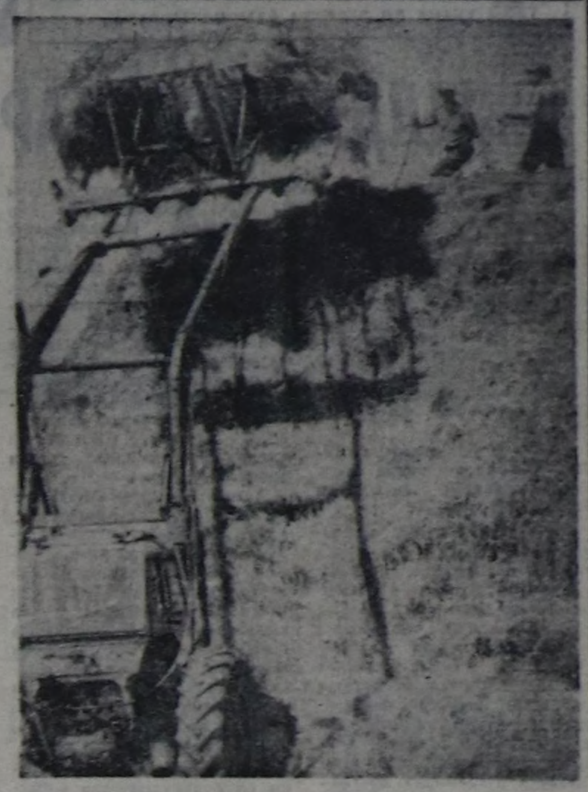

МУРНААН КИЖИНИҢ ЧОЛУ

Бо хүнеерде Шагаан-Арыг шыналарында кижи болгаи техиика тырыдган деп дорту-биле чугаалаан болур. Мында чүгле Улуг-Хем районуң эвес, ырак-узак өскө-даа черлерден келген сигенчилер ииитиниң малынга шынарлыг чем белеткеп алыр дээш туржуп турар. Шагаан-Арыг хоорайның чурттакчыларының сигеи кезип алыр 230 гектар шөлүн «Найырал» болгаш «Улуг-Хая» совхозтарның инектериниң саза басканынын соонда хуу кижилер база мурнуи быладжып эгелээн.

Серлиг-Депле Бэй-Тайга районнуң болгаш «Эйлиг-Хем» совхозтуң сигенчилери хайыышкынныг иште хаара тутпаган.

— Дүүнгү хүнге чедир 40 гектар шөлдүң сигении кезип алдывыс — деп, чаа тургустунган совхозтуң трактористери Доспаяк Уйнук-оол чугаалады.— Өске районнарның төлээлериниң бистиң шөлдеривисче «халдын» турары кедергей-дир.

Оон ол сөстерииге Саяи-Шушенскииии долуп орар суг хөөлбээиче бар чораан, бүзүредивис. Орукка биске уткуштур келген дөрт трактории доктаттывыс.

— Алды айның 26-дан бээр мынчаар шапкылажып турарывыс бо-дур— деп, Мөңгүн-Тайга районуң төлээзи Борис Демдек хомудаан сеткилии илереттн. — Районувусче амга чедир чаңгыс килограмм-даа сиген чорутпадывыс. Улуг-Хем районуң агроүлетпүр каттыжышкымының төлээзиниң айтып бергеи черииде сиген кезип каарывысказа, кайы-бир совхозтуң улузу келгеш: «Бистиң шөлүвүс чүве»—дигеш, сигенивисти бөлүп аппаар-дыр.

Мөңгүн-тайгажыларга дүүн чаа чер айтып бергеи турган. Бөгүн олар аңаа чеде бээрге, оиу кылымал далайның суу аппаи болган. Ам сиген кезер чер тыпайн, аай-дедир шапкылажып турары бо.

Өскээртеи келген кижилерге байтык, боттарының совхозтарының сиген кезер шөлдерии ей-шаанда тодарадып, албаанын Улуг-Хемде РАУК-туң сиген кезилдезиниге беден эвес болганы-биле тайылбырлаар апаар. Өскө районнарның төлээлери маңаа бир дугаар чыл кээп турар эвес-ле болгай.

Өвүр районнуң «Кызыл туң» совхозтуң сигенчилери токкулнак ак өөнүң чаянын чемнеиин органын үезиниде келдивис.

— Мында сигенниң дүжүткүрүү эки-дир — деп, механизаторларның бирээзи чугаалады.— Бо хире чаагай сигенни белеткеп ап четтигиптерии кызыдып тур бис, өүте дээрге далайның суу кыш шак болгаш-да каракка илдеи-биле көдүрүлүп орар-дыр. Бооддалдаан баштайгы сигенни бөгүн совхозувусче чорударыига белеткеп алдывыс.

Оларйын адаанда, ол чарыкта Эйлиг-Хем суурнуң чиге дужунда Жданов аттыг совхозтуң сигенчилериие келдивис. Кара-Тал суурнуң турган черии далай шагда-ла апкан. Сутиуң деиели ам 530 дугаар демдекти ашкан. Ол дээрге бо чылдың октябрь 1-ге чедир дадай ам-даа 10 метр көдүрүр дээни-дир.

— Ак-Талче чорударыига белеткеп каан сигенивисти чамдыызы бо эртеи дидайда салдап турар болду —деп, агроном Виталий Бады дыңнаты.— Ииитизи-биле 18 боодал сиген каражалыг болдувус. Бо турар черивистеи ам дораан көшпес болза хоржок, далай бисти сыындырып-да тур.

Чугаалажып турувуста малгашка борашкан машина халдып келди.

— Дүүн чаа-ла кургаг чыткан оңгарларда суг долуп кээп-тир — деп, оон чолаачызы Василий Насюрюн эдлепсиниң чугаалады. — Далайның доларын каш хонук доктаадыптар болза, ам-даа та кайы хире көвей сиген белеткеп алыр турдувус ыйнаан!

Канчап-даа болдуумас күзел! Ол чокка-да каш чыл удаштыр далайның доларын доктааттырып келдивис. Далай чыдар черден сиген кезип алырының сөөлгү хүннери бо. Далашпас болза хоржок, мурнаан кижиниң чолу.

Ак-талчылар дүүн совхозунче ийи машина сиген чорутkан.

— Дүүн мээң машинамга чүдүрген 182 боодал сигенниң денизиии 2,5 тонна болду—деп, Борис чугаалай-дыр.— Бөгүн үш машина келир.

Далай кыдыыидан мал чемни белеткеп турар сигенчилер орайтаанын ам биилп ерер апарган. Оларның дужунда ортулукта курлак чедир үнген сиген салгын аайы-биле көөргеттиитеи чүве ышкаш, чайганып каап тур.

Кодур-оол ОЮН.
(«Шынның» корреспондентизи).

ОРГАНИЗАСТААРЫНДАН ХАМААРЖЫР

«Күш-ажылдың хостуу» совхозта коммунист Лаахын Кызыл-оолга удурткан механизастаттынган бригада 3200 тонна сигенни белеткээр планныг. Бо дээрге улуг ажыл. Бригаданы беш звеиога хувааган. Ажылды организастаарынче улуг кичээнгейии салган. Техниканың турушкун чок ажылдаары, ава-хүннерни чөптүг ажыглаары, кижи бүрүзүнүң харыысалгазы болгаш мергежилл — бо бүгү чүүлдерден ажылдың темпизи болгаш шыиары кол хамааржыр.

Коллектив баштайгы он хонукта ажылының түңнелин үндүрген. Бо аразында 225 гектар шөлдүң сигении кескен, оон 134 гектарының белүп 94 тоннаны сараттаан. Кызыл-оол Чалбаның удурткаиы звено хүнде 10-15 тонна сигенни дүргектеп боодалдаан. Торгалыгда сүт-бараан ферманынче чүдүрүп чоруп тура.

Сигенчилерниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг чүүлдерни тургускан. Бригада-ла, кайы-бир совхозтуң улузу келгеш: «Бистиң шөлүвүс чүве»—дигеш, сигенивисти бөлүп аппаар-дыр.

Мөңгүн-тайгажыларга дүүн чаа чер айтып бергеи турган. Бөгүн олар аңаа чеде бээрге, оиу кылымал далайның суу аппаи болган. Ам сиген кезер чер тыпайн, аай-дедир шапкылажып турары бо.

Өскээртеи келген кижилерге байтык, боттарының совхозтарының сиген кезер шөлдерии ей-шаанда тодарадып, албаанын Улуг-Хемде РАУК-туң сиген кезилдезиниге беден эвес болганы-биле тайылбырлаар апаар. Өскө районнарның төлээлери маңаа бир дугаар чыл кээп турар эвес-ле болгай.

Өвүр районнуң «Кызыл туң» совхозтуң сигенчилери токкулнак ак өөнүң чаянын чемнеиин органын үезиниде келдивис.

— Мында сигенниң дүжүткүрүү эки-дир — деп, механизаторларның бирээзи чугалады.— Бо хире чаагай сигенни белеткеп ап четтигиптерии кызыдып тур бис, өүте дээрге далайның суу кыш шак болгаш-да каракка илдеи-биле көдүрүлүп орар-дыр. Бооддалдаан баштайгы сигенни бөгүн совхозувусче чорударыига белеткеп алдывыс.

Оларйын адаанда, ол чарыкта Эйлиг-Хем суурнуң чиге дужунда Жданов аттыг совхозтуң сигенчилерине келдивис. Кара-Тал суурнуң турган черии далай шагда-ла апкан. Сутиуң деиели ам 530 дугаар демдекти ашкан. Ол дээрге бо чылдың октябрь 1-ге чедир дадай ам-даа 10 метр көдүрүр дээни-дир.

— Ак-Талче чорударыига белеткеп каан сигенивисти чамдыызы бо эртеи дидайда салдап турар болду —деп, агроном Виталий Бады дыңнаты.— Ииитизи-биле 18 боодал сиген каражалыг болдувус. Бо турар черивистеи ам дораан көшпес болза хоржок, далай бисти сыындырып-да тур.

Чугаалажып турувуста малгашка борашкан машина халдып келди.

— Дүүн чаа-ла кургаг чыткан оңгарларда суг долуп кээп-тир — деп, оон чолаачызы Василий Насюрюн эдлепсиниң чугаалады. — Далайның доларын каш хонук доктаадыптар болза, ам-даа та кайы хире көвей сиген белеткеп алыр турдувус ыйнаан!

Канчап-даа болдуумас күзел! Ол чокка-да каш чыл удаштыр далайның доларын доктааттырып келдивис. Далай чыдар черден сиген кезип алырының сөөлгү хүннери бо. Далашпас болза хоржок, мурнаан кижиниң чолу.

Ак-талчылар дүүн совхозунче ийи машина сиген чорутkан.

— Дүүн мээң машинамга чүдүрген 182 боодал сигенниң денизиии 2,5 тонна болду—деп, Борис чугаалай-дыр.— Бөгүн үш машина келир.

Далай кыдыыидан мал чемни белеткеп турар сигенчилер орайтаанын ам биилп ерер апарган. Оларның дужунда ортулукта курлак чедир үнген сиген салгын аайы-биле көөргеттиитеи чүве ышкаш, чайганып каап тур.

Кодур-оол ОЮН.
(«Шынның» корреспондентизи).

ДЕЛЕГАТТАР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Партияның XIX Бүгү-эвилел конференциязының делегады СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин бурунгу дүн Бай-Тайга районнуң ишчилери-биле ужурашкан.

Районнуң ишчилериниң кызымак күш-ажылының аңызында элээн бурунгаар базымнар кылдынган, район төвүнде асфальтылыг кудумчулар кеспүп келген. Бай-Талда чаа школа тудуу доостурунуң кырында келген, ишкү ажылдыг совхоз ажыттырган, Кызыл-Дагда чаа клуб база туттунган, ииитизи-биле тудуг-суур хөгжүп турар дээрзин ол демдеглээн.

Ындыг-даа болза, районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниде четпестер хөй. Чоокта чаа болган партия конференциязының негелдезии ёзугаар партия, совет, ажыл-агый органнары күжениишкиннинг ажылдаар ужурлуг дээрзин оратор чугаалаан, конференцияның эрткенинге доктаган. Мурнуку болуп турган хүралдарга, пленумнарга бодаарга, ол ажык-чарлыг, демократчы, шүгүмчүлекчи, дидим, ядеп-кейлиг эрткен. М. С. Горбачевтуң кылган илеткели, хүлээп алдынган резолюциялар чурттуң иштики болгаш даштыкы байдалын эң боттуу-биле айтып, моон соңгааргы соруглариың тодаргай оруктарын айытkан. Г. Ч. Ширшин салдыигаи сорулгаларны боттандырарынга республиканың ажыл-ишчилериниң салымчыкыны кандыг болурул дээрзинге доктааган. Мээң баштай чугаалаан бо сөстерим совет удустуң, бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың өөрүнээвинден силерниң—Варский аттыг судоверфьтиң ажылчын аңгызының коллективиниге байыр чедирген сөстерим болзуң. Бо чылдарда кончуг чугула, харын-даа бодунуң чуртунуң, бүгү социалистиг делегейниң салым-чолун шиитпирлеп турар Польшаның ажылчы чоннарынга, ажылчын аңгызынга силериин ыүүрүнер-де баймр чедирип тур мен».

Польшага чоруп турган хүнеринин дугайын улуг сонуургал-биле демдеглевишаан, Чиигине секретарының чугаалааны болза:

—Бистиң аян-чоруувустуң эртип турар байдалы бистерни чүнүң-даа мурнунда кончуг өөрткен, сагыш-сеткилиивисти хайыктырган болгаш хөй чүүлдер дугайын бодандырган. Кончуг хөй ужуражыышкынчыар болду, оларның хөй кезии аян-чоруктуң программазында планнаттынмаан турган. Варшавага, Поронинога, Краковка солуун ужуражыышкынныар болган.

Ам дээрезинде чүгле чаңгыс цехти эртивис, ынчалзажок кончуг чүүлга беседалар болду. Ындыг байдал бистиң аян-чоруувуста кол чүүл ол боор чадавас. Польшаның ажылчы чоннарының бисти, совет улустуң төлээлекчилерин, сеткилиниң ханызындан хүндүткелдиг хүлээп ап турарын билип тур бис. Поляктарның бистиң ажыл-херээвисти кончуг сонуургап, Совет Эвилелинде амгы үеде чүү болуп турарын биликсеп ап турарын база эскерип тур бис. Мында келгеш, эде тургустунуушкунунуң хлас херээнге бистиң-биле бир эпсеткилдиг боол турарынарның дугайын биижээн сөстерлиг плакатты номчудум. Ол дээш силерге четтирдим.

Каш хонгаи Варшавага Политиктиг Консультативтиг Комитеттиң хуралы болуур. Социалистиг дем каттыжылгазының чурттары амгы делегейниң үндезини айтырыглары, бистиң чурттарывыстың болгаш бүгү делегейниң улустарын дүвүреглиг чоруур айтырыглары аңаа чугаалажыр. Бистер ол хуралга чаа боттуг идеяларлыг келген бис. Делегей херектеринге тайбыңга янак, боттуг угланыышкынны уламчылаарыга белен бис. Европада болгаш делегейде боттуг байдалдарны бодур-чогуур-биле көөрүнге база кады ажылдажырыга белен бис. Ынчангаш барыын талакы партиёларывыс-биле делегейге тайбың чагаай чоруктуг тургузарывыс, кады ажылдажылганы калбартырыынче оруктуг дилеп тывар ужурлуг бис. Чүнүң-даа мурнуда Европада байдалды чугаландажыр апаар боор бис деп бодап тур мен.

Тиилеп алганывыс, дайын соондагы чылдарда чедип алганывыс бүгү чүүлдерни идегелдиг камгалап арттырар, тайбыңны быжыглаар,улустар аразында кады ажылдажылганы калбартыр дээш улуг харыысалганын биске онаажып турарын эки билип турарывысты силерге бүзүредип тур бис. Бистиң чурттарывыста бар кончуг улуг күшке даянып турар бис. Кижа төрелгетениин, бүгү улустарның эрге-ажыктарынга дүшкеи инициативни дашпас амыдыралдыг кижилериин бары хомудаачыг.

Ындыг чалгапайлар Бай-Тайга районда база эвээш эвес. Ылаңгыя аныяктар оларның аразында хөй. Ынчангаш кижизидилге ажылын күштелдирер херек.

Чоинуң дузалал ажыл-агыйын хөгжүлериниң ужур-дузазынга Г. Ч. Ширшин доктаавас. Мурнунда турган янзыбүрү кызыгаарлаашкыннары ам дужүртүнген. Мал эмнээр, иогаа өстүрер дээш кижилерге бүгү таланың дузазын көргүзер херек.

Районда мал чемниң белеткелиниви дугайында база ол чугаалаан. Темп ам-даа оожум-дур. Бүгү күштү малга чем белеткелиниче угландырар херек. Кестиигеи сигеннің шынарыиге база кичээнгей салыры чугула.

Ажык-чарлыг чоруктуг, демократияны калбартырының чугулазынга ол доктаап тура, ындыг ажык чоруктуг ажыглап алгаш, хөй шүгүмчүлел кылыр, саналлар бээр, херек кырында боттары орта ажылдавас демагог кижилерни база кижизидериниче кичээнгей салыыны чугула деп демдеглээн. Эде тургустунуушкун кижи бүрүзүнге хамаржыр, кижи бүрүзүнүң күжениишкиннинг ажылын, харыысалганын негеп турар дээрзин үтпас херек.

Г. Ч. Ширшин дүүн «Кара-Хөл» совхозтуң ишчилери-биле ужурашкан.

КУР-ЧЕР СУУР. СЭКП-ниң XIX Бүгү-эвилел конференциязының делегады. Кызыл район да «Тиилелге» совхозтуң хойжузу Т. И. Бавыл бо ажыл-агыйның специалистери-биле ужурашкан.

Партия конференциязы бодунуң мурнунда тургустугиган айтырыгларыны ленинчи чаңчылдар ёзугаар бедик иегеледелиг чугаалашкаяын, оон резолюцияларының төлевиделдерии ажылдаарыга киришкеиии чаңгыс чер чурттуглариига дыиаткан.

АК-ДОВУРАК. Конференцияның делегады В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чиигине директору Ю. Т. Комаровтуң комбинаттың ажылчыиары, хоорайның чурттакчылары-биле ужуражылгазы Культура ордузунга болуп эрткен.

Экономиктиг үкдезин реформаны боттандырып турарының айтырыгларынга ол доктаап, конференцияның шиитпирлерии күүседир талазы-биле ак-довуракчылар моон соңгаар чүнү кылырын чугаалаан.

Конференцияның делегаттары-биле ужуражылгалар республикада уламчылап турар.

КОНКУРСТУҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң Хүндүлел бижиин болгаш акша шаиналын «Сельская жизнь», «Сельская газета» (Белорус ССР), «Совет Туркменистаны» (Туркмен ССР), «Кишлок хакикати» (Узбек ССР), «Белгородская правда», «Индустриальное Запорожье» (Украин ССР-ниң Запорожье область), «Ленинский путь» (Казах ССР-ниң Кустанай область), «Призыв» (Владимир область), «Советская Башкирия», «Шын» (Тыва АССР), «Ульяновская правда» солуннарның редакция коллективтеринге болгаш, а ол ышкаш Хабаровск край радиозунуң редакциязынга тывысхан.

БО АРЫНДА:
- Ажылдан хостаары болгаш олче хаара тударының (интервью).
- Чурттакчылардың-даа болза, уттундурган бажың (чагаа изи-биле кылган чүүл).
- Эрзинде чаа цех (чуруктуг корреспонденция).
- Хуу малдың кададың организастаары, чугай өрттедир кооперативтиң продукциязы, хуу дузалал ажыл-агыйы, чаа бажыңны боттары тудуп ап эгелээн (дыннадыглар).

КИЧЭЭНГЕЙНИН ТӨВҮНДЕ-КИЖИ

ТЕЛЕФОН: 3-41-23

СОЦИАЛ АЙТЫРЫГЛАР КИЛДИЗИНИҢ ҮНДҮРҮЛГЕЗИ

ДЫННАДЫГЛАР; САНААЛДАР; АЙТЫРЫГЛАР; ТАЙЫЛБЫРЛАР

АЖЫЛДАН ХОСТААРЫНЫҢ ЧУРУМУНУҢ ДУГАЙЫНДА

Бистиң интервьювус

Бистиң республиканың бүдүрүлгелери, албан черлери болгаш организациялары бүгү чурттаазы-биле бир дөмей, экономиктиг чаа негелдениң байдалдарынче шилчип, ажыл-агыйда артык звеноларны дүжүрүп, экономиктиг ажык бербейн турар черлерде хаара туттунган ажылдакчыларны, ажылчыннарны хостап турар. Ол чорук хөй-ле билдинмес айтырыгларны тывылдырып турары чугаажок. Бо талазы-биле мурнуку үелерде хөй тайылбырны парлап келген бис, ынчалза-даа редакцияже чагаалар шуушпушаан. Бистиң корреспондентивис Д. ЧЫДЫМ республиканың Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң даргазы С. Б. АРАҢ-ЧАА-биле ужуражып, чамдык айтырыгларны салган.

— Седип Байырович, кижини ажылдан хостаарда нормативтиг кандыг актыларны барымдаалаарыл?

— Бо айтырыгга харыылаарда Күш-ажыл дугайында хоойлу кодекизинче, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1987 чылдың декабрь 22-де хүлээп алганы «Чурттакчы чонну ажылга хаара, тударының ажыктыын хандырар, ажылга киреринің системазын сайзыраңгайжыдар болгаш ажылчы чонуң социал магадыланы күштелирер дугайында» доктаалынче көрүүр апаар. Ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны ажылдан хостаарының, ажылга киреринің чүрүмүнүң дугайында, оларга көргүзер чингелделер болгаш төлевирлер дугайында ВЦСПС-тиң Секретариадының болгаш ССРЭ-ниң Күш-ажыл күркомунуң 1988 чылдың мартта хүлээп алган доктаалында база айтыш турар...

— «Ажылдакчыларны хостаар», «Штат санын кызырар» деп ийи аңгы чугаалап турар бис, оларның аразында ылгал чүл?

— «Ажылдакчыларны хостаар» деп сөстер нормативтиг документилерде, эрге-хоойлу литератураларында кирген, практикада ажыглап турарывыс сөстер-дир. Олар «штатта ажылдакчыларның санын кызырар» деп сөстер-биле төрел-даа болза, чогум дорт база ыңдыг эвес.

Ажылдакчыларны хостаары дээрге нарын херек, оон күүседеги аңгы-аңгы экономиктиг хемчегларден хамаарыжыр. Чижээ, чаа негелдеге ажылдап эгелээринге шилчилге, бот-орулга-чарылга, бүдүрүлгеге кижи күжү солуур тенниканың келгени... Ыңдыг-даа болза хостаалган кижи дээрге оон үнүп чоруурун эвес болгай. Ыңдыг үениң чедип келирин администрация баш удур билир ужурлуг болгаш хостаныр кижилериң ажылдап болгу дег черлерин баш удур көрүп, олче кижилер хүлээп алырын сокпадың болур.

А штат кызырары дээрге ажылдакчыны бүдүрүлгеден, албан черинден, организациядан шуут үндүрери-дир. Чижээ, бир коллективтиң кылып турар ажылының хемчээлиниити ында ажылдап турар кижилериң эвээш санныына дүгжүр, а артык кижини шилчидер чер шуут чок болза, ону хостаары болур. Бо таварылгада ук кижиниң кайы-даа адырга, салбырга, бригадага киирер арга чок.

А хостаткан ажылдакчыларны ол бүдүрүлгеге-даа ажылдадып, өске черже-даа киирип, аңгы мергежилге-даа өөредип болур. Маңаа ажылдакчының күзелин база бүдүрүлгениң негелдезин барымдаалаар. Ол-ла бүдүрүлгениң (организация, албан черн деп сөстерни катаптавазы-биле моон соңгаар чүгле «бүдүрүлге» деп алыылынар) иштинге өске черже эвээш төлевирлиг ажылче ажылдакчыны шилчидип турар үеде (оон чөпшээреli-биле) оон мурнунда ап турган шалының чүгле ийи неделя дургузунда хевээр арттырар, өске чингелделер көргүспес. Оон соонда ук кижи ында доктаатты-ган шалының алыр апаар.

Ажылдакчыларның шупту-ун РСФСР-ниң Күш-ажыл дугайында хоойлу кодекизиниң 33 чүүлүнүң 1 кезээ-биле хостаар дээр болза, шын эвес. Ажылдакчының күзелин барымдаалаанда, өске ажылче шилчиткенде... дээш хоойлуда көрдүнген өске-даа чүүлдер ёзугаар үндүрүп болур.

— Ажылдаар черин хостаар ажылдакчыны сагындырарының хуусаазы кандыгыл, ону аңгы-аңгы кылдыр өскертип болбас бе?

— Дүрүм ёзугаар алырга, хостаныр ужурлуг ажылдакчыга ийи ай бурунгаар од дугайын дыннадыр. Бир эвес байдал негеп турар болза, ийи айдан ажыг-даа үе бурунгаар дыннадып болур. Ындыг хуусааны тургускан чылдагаан — хостаныр ажылдакчыга ажылдаар чер тып алыр арганы бээри. Бир эвес бүдүрүлгеге ажылдакчыны хостаарынга шаптык болгу дег чүүлдер тургустунуп кээр болза, бүдүрүлгениң эргеажыын бодааш база ажылдакчының дилээн ёзугаар ол хуусаанны узадып болур. Бо таварылгада администрацияның бижимел шинтпири херек, аңаа ук кижиниң кажан хостаарын тодаргай айтып каан турар ужурлуг.

— Мындыг таварылга туруп болур-дур: бир кижиниң эвлел турары албан-дужаалының штадын кызырар апарган. А ук ажылдакчы тергиин специалист, оон бүдүрүлгеге салыышкыны улуг. Бо байдалда чүнү канчаарал?

— Ажылдакчыларны хостаары дээрге бүдүрүлгеге бедик мергежилдиг кадрларны арттырып тургаш, ону четчелеп алырының база бир хевири дээрзин утпас херек. Ынчангаш коллективке, силерниң чугаалаанынар ышкаш, «тергиин специалистер» артар ужурлуг. Бо таварылгада ажылдаар чери кызыртынмайн турар өске ажылдакчыны хостаардан дээре арга тывылбас.

Оны чижекке көргүзерге мындыг: килдис начальниги-ниң оралакчызының албан-дужаалын дүжүрүп турган дижик. Ону «тергиин специалист» эзлеп орган. Бир эвес ол чөпшээрежир болза, улуг инженер кылдыр шилчидип болур. А улуг инженерни — инженер кылдыр. А зи-не мергежилги куду, ажылга тура чок дээш ышкаш өске-даа чер албас талалары хөй кижини хостаар.

— Бир эвес хостаткан ажылдакчы сумелээн ажылындан азы бар дээн участогундан ойталаар болза, оон ортумак шалының ажылга кирип алгыжеге кайы хире үеге чедир камгалап арттырарыл?

— РСФСР-ниң Күш-ажыл дугайында хоойлу кодекизиниң 33 чүүлүнүң 1 кезээ-биле штат кызырылганы дээш ажылдан үнген бүгү ажылдакчыларга айда ортумак хемчээлдиг шалының төлээр. Ийи ай дургузунда ол ажылга кирип ап шыдаваан болза, паспортун болгаш күш-ажыл дептерин көргүскенде ийи айның шалының бээр. Оон сүмелээни ажылдан, өске черге баарындан ойталааны хамаанчок.

А бир эвес ажылга үш ай иштинде кирбээн болза, күш-ажыл талазы-биле органның шинтпирин ёзугаар үшкү айның ортумак шалының арттырып болур. Бо таварылгада оон эрги ажылдап турган чери паспортун, күш-ажыл дептерин күш-ажылга киирер органның шынзылгазын (шинтпирин) көргүскенде төлээр.

— А бүдүрүлгени, организацияны, албан черин дужургени-биле холбаштыр хостаткан ажылдакчының пособиезин кым төлээрил?

— Ажылдан үнгеч соонда эрткени ийи болгаш үш ай дургузунда ажылга кирбээнин дээш пособиени үстүнде чурум ёзугаар төлээр. Үшкү айны дээш төлээрде, күш-ажылга киирер органның шынзылгазы (шинтпири) негеттинмес. Ол төлевирни ук бүдүрүлгени дүжүрер дугайында шинтпир хүлээп алган организация боттандырар.

— Үшкү ай дээш шинтпирни күш-ажылга киирер орган чүнү барымдаалап хүлээп алырыл?

— Бир эвес ажылдакчы кижи РСФСР-ниң Күш-ажыл дугайында хоойлу кодекизиниң 33 чүүлүнүң 1 кезээ-биле ажылдан үнгеш, дуза көргүзери-биле күш-ажылга киирер органче билдиришкинин ийи неделядан эрттирбейн киирген, ол үеним (тодаргайларга ийи ай ажыг) дургузунда мергежилдиниң, билдининя аайы-биле ажылга кирип шыдаваан болза, ынчан төлээр. Күш-ажылга киирер орган ол девискээрде чок болза, шинтпирни улус депутаттарының Советиниң күүскому хүлээп алыр.

Күш-ажылга киирген орган ук шинтпирни үндүрерде ук девискээрге ол кижини ажылга киреринің тодаргай байдалдарын болгаш аргаларын, аңаа санаалдаан ажылдың байдалын, мурнунда ап турган шалының, мергежилиге тааржыр-таарышпазын барымдаалаар.

— Пенсионер азы пенсия назыны четкен кижилерни хостаарда, чүнү барымдаалаарын кысказы-биле чугаалап көрүнерем, Седип Байырович.

— РСФСР-ниң Күш-ажыл дугайында хоойлу кодекизиниң 33 чүүлүнге РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң бо чылдың февраль 5-те киирген немелдезин ёзугаар алыр болза, назы-харының аайы-биле пенсияже үнер бүрүн эргени чедип алган ажылдакчыны хостаар талазы-биле тускай дүрүмнү киирген. Эр кижи 60 хар, херээжен кижи 55 хар четкен, назылап кырааны дээш пенсия алыр эргези четкен кижилерге ол хамааржыр. Аңаа ол назы-харга четпейн эрте пенсия ап турар-даа болза, ол назыга чедир ажылдаан, инвалид азы хөй чыл ажылдааны дээш чингелделиг пенсия алыр эргелиг кижилерге ол хамаарыышпас.

Назылап кыраан кижини хостаарының кол чылдагааны болза, назы-харының улгатканындан азы аарып чоруур апарганындан ажылдың шынзылгазы кудулап, бүрүн беримчелиг ажылдан шыдавас апарганы болур. Ол кижиниң аргамергежилин, ажыл-керекке хамаарылгазын барымдаалап тургаш, администрация профэвилел комитеди-биле дугуржуп тургаш, ол кижини өске ажылче шилчидип, тур хуусаалыг (ийи чыл чедир) ажылдадып, азы шуут хостап болур. Керээ чарып турган үеде дужаал (шинтпир) үндүрери эргежок чугула.

Бир эвес пенсия назыны четкен ажылдакчы штат кызырылганындан ажылдан үнүп турар болза, аңаа бо талазы-биле көрдүнген бүгү чингелделерни тыпсыр.

— Сөөлгү айтырыг: хостаткан ажылдакчыларны өске мергежилге өөредирин кым боттандырарыл база инженер-техниктиг ажылдакчы кижи ажылчын бооп болур бе?

— Ажылчын азы албан-хаакчы кижини өске мергежилге өөредир хүлээлге оон ажылдап киргени азы күш-ажылга киирер талазы-биле органның чорутканы бүдүрүлге черинге онаажыр. Өөредилгениң негелделерин болгаш дүрүмнерин, оон каяа ажылдаарын күш-ажылчы керээ чарып турар үеде дугуруштунар.

Инженер-техниктиг ажылдакчы кижиниң ажылчын болуп ажылдаарын кым-даа хорувайн турар. Дээди болгаш тускай ортумак эртемниг специалистерни эзлээн нарын харыысалгалыг, бедик мергежил негээр черлерге ажылчын болуп ажылдаарын чамдык черлерге чөпшээреп турар. Өөредилге черлерин дооскан аныяк специалистерге ол база хамааржыш болур.

ЭРГИ-БАРЛЫК: баштайгы базымнар

«АРГАЗЫН ТЫП-ЛА ТУР БИС»

«Хемчик» совхозта ажыл кылып шыдаар 979 кижи бар. Сезонныг ажылдарга 800 ажыг кижини хаара тудуп болур арга бар. А совхозка доктаамал ажылдаар чүгле 450 кижи херек...

— Арткан кижилерни канчаар таарыштырып тургузуп тур силер? — деп көдээ Совет күүскомунуң даргазы О. Б. Сааядан айтырывыс.

— Аргазын тып-ла тур бис — деп, Очур Бартаазынович чаръшлады.

Совхозтуң дирекциязы, партком, көдээ Совет күүскому, профэвилел комитеди кижилерни ажылга таарыштыр тургузар дээш, шынап-ла, болдунар аргаларны дилеп эгелээн улус болду. Мында херек кырында тургустунган болгаш планнаттынып турар кооперативтериҥ болгаш өске-даа каттыжыышкыннарның ажылын чугаалаар мурнунда, көдээ Совет күүскому чоинуң хууда малының кададың канчаар организастаанын көрээлиер.

Көдээ суурларның хөй кезиинде чурттакчылар малын үлүглежин кадарын турар деп чүве билдингир. Хууда мал кададының дугайында чугаа чылдан чылче уламчылап келзе-даа, ону мынчага чедир орта организастап шыдавайн келген. А Эрги-Барлык суурда хууда малдың кададын организастаандан бээр үш чыл болган. Күүском сөөлгү үеде бо ажылды холга алган. Суурнуң бода малын дерт өг-бүледен сес кижи кадарар кылдыр хүлээп алган. Бо чайын ийи коданны сагбас. Инектерин Берт-Ойда база бир ийи коданны Час-Адырда чайлаглады берген. Кадарчылар көдээ Советтиң күүскому-биле дугуржулганы чарган. Ол ёзугаар хуу малдың кадарчылары айда-ла бир баштан 5 рубль дээш оон эзлеринден чыып алган акшазының 10 хуузун көдээ Советче шилчидип бээр ужурлуг. Кандыг-бир чылдагаан-биле мал читкен дижик, бо таварылгада ээзинге ону күрүненин ортумак өртээ-биле төлээр. Мында маргылдаалыг чүүлдер база бар. Чүл ол? Кадарчыларның шалының 10 хуузун көдээ Совет чүнү барымдаалап төледип алыр ужурлугуа? Оларның ажылын кооператив азы хууда ажыл-чорудулга кылдыр санаар бе? Бир эвес кооператив дээр болза, болур-чогууру-биле документиктерни тургузуп эмгелээш, орулгазын барымдаалап, олча-ажык үндүрүн төледир, а бир эвес хууда ажыл-чорудулга болза, патент (чөпшээрел) алгаш, база-ла айда азы чылда ортумак шалының барымдаалап, оон өртээн төлээр апаар-дыр.

Совхозта Шырынчык Кара-Сал удурткан 20 кижи составтыг чугай өрттедир кооперативти база тургускан. Олар бедүүн суугуну кылып алган, Ак-Мажалыктан чугай дажын сөөрткеш, өрттедип турар. Кооперативтиң башгайы продукциязын Барлык болгаш Шуйнуң кадыкшылга школаларды алган. Амдыгында кооперативтиң чарыгдалыдаа, орулгазы-даа орта билдинмес. Транспорт, хөмүр-даш, кывар-чаар чүүл дээш совхозбиле санашканының түннелинде, оларның моон соңгаар ажылдап шыдаар, шыдавазы билдине бээр.

Совхозта өг ыяжы чазаар, терге, шанак кылыр кооперативти база тургускан. Макадыр Сааяның удуртканы беш кижи составтыг бо кооператив бир өгнүң ыяжын бүрүнү-биле белеткээш, херимниң иштинде тип алган олурар.

— Совхоз садыш алыр ирги бе дээш манаарымга, сураглада-дыр. Хууда улус дилеп кээр чүве-дир. Кара угаан-биле бодап көөрге, ортумаабиле өг ыяжы 500 рубль болур. 160-180 хирезин совхоз хуулап тыртып аппаарга, артканын бис алыр-ла бис ыйнаан. Албас болза, хууда чонга садыптар бис — деп, Макадыр Тактанович Саая чугаалап олурар.

Кылган ажылының өртээн олар кара угаан-биле чижеглеп доктаадып алган олурары ол-дур. Кооперативтиң продукциязын алыр бооп дугурушкан болза, совхоз оон өртээн доктаадырынга, садыш сайгарарынга дорг киржир ужурлуг.

Совхозтуң планнап турар чүүлдери-ле хөй. Чунар-бажыңга улаштыр тудуг тудыкаш, хеп чүүр чер ажылдар деп бодал бар. Совхозтуң партком секретары Маадыр-оол Сааяның чугаазы-биле алырга, тудуп кириптер болза, чунар-бажыңга улаштыр тудуг кылыры ийи неделядан ашпас. Маңаа районнуң чурттал-га-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги Миллерниң киржилгези чокка херек бүтпес. Хеп чүүр дериг-херекселдер-биле хандырар кижи ол аппаар. Столованяга кондитер кижини, амыдырал хандырылгачың комплекстиг хүлээп алыр пунктузунга ажылдаар баш таарар, индик септээр, даараар кижини өөредип ап болур. Маңаа районнуң хереглекчилер начальниги, районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң киржилгези база албан херек апаар-дыр.

Совхозтуң ажылчыннары алгы-кеш эттээр, хеп даараар кооператив дугайында чугааны база үндүрүп турар. Суурда бот-тывынгыр артистерниң бирээзин Өвүрге концерт үндүрүп чораан, ол совхозтарның бирээзинде бо ажылды канчаар организастап турарын сонуургап-даа чораан. Биске база кылып болур ажыл-дыр деп, олар оон түүвел үндүргеннер.

Совхозтуң дээрбезин ажылдаткаш, аңаа тарааны тыртыкаш, хлебти боттарывыс бижырывысса кандыгыл деп санал киирип турар улус база бар. Эрткен чылын маңаа үрезин чок болган болгаш кызыл-тас тарываан, бо чылын 165 гектар черге тараан. Дүжүт эки болур болза, тарааны артыктап алгаш, дээрбени ажылдаткаш, хлебти чон боттары чоп бижырып болбас деп? Кижи бодаарга, бүдүп болгу дег ажыл-дыр.

Совхозта баш саны өспеддаа, эвээжевес-даа каш хаваан бар. Хууда чон-биле дугуржулганы чарган, өг-бүлелерге оларны үштеп-бештен үлеп берипсе кандыгыл деп бодал бар. Дугуржулга ёзугаар күзүн садар үеде немелде деңизинин барымдаалап, төлежип алыр апаар. Үжен-дертен хаванның орнуига үш-дөрт хаванны канчаар-даа азырап албас чүве бе? Чаңгыс өөсбиле чугаалаарга, «Хемчик» совхозтуң удуртукчулары чонну ажылга бүрүнү-биле хаара тудар дээш болдунар аргазын тып турар.

«БОДУВУС ТУДУП ЭГЕЛЭЭН БИС»

Эрги-Барлыкта 2546 чурттакчылыг 485 өреге бар. Суурга чылдың-на ортумаа-биле 24 өг-бүле немежип, 85 чаш уруглар төрүттүнүп турар. Эрткен чылын маңаа 24 куда болган. Сес өг-бүле оон өскээр көжүп чоруткан, 16 аныяк өг-бүле суурга арткан.

— Бажың-балгат айтырыын канчаар шинтпирлеп тур силер? — деп Очур Бартаазынович Сааядан айтырган мен.

— Сөөлгү үеде боттарывыс тудуп эгелээн бис — деп, ол харыылаан.

Көдээ Совет күүскомунуң даргазы О. Б. Сааяның бадыткан турары-биле алырга, суурда шуут-ла чурттаар бажың-балгады чок улус барык чок деп болур. Ынчалзадаа ажы-төлүү, дергүл-төреливиле кады чурттап олурар улус хөй.

Көдээ Советтиң күүскомунда чаа бажың алыры-биле кирген 96 бөлдириишкин бар. Эрткен чылын № 741 АКМК бо суурга ийи аал иштп чурттаар 10 бажыңны тудуп берген. Бо чылын планнаттынган 10 бажыңның 6-зы ажыглалда кирген, арткыннары чыл төнчүзүнге чедир ажыглалга кире бээр. Бодунуң күжү-биле бажыңнар тударын калбартырын совхоз планнап турар. Бот-орулга-чарылгаже киргенинин сооңда, көпсек бүрүзүн санаар апаар. Мехколоннаның совхозка тудуп берген ийи аал иштп чурттаар бажыңының өртээ 75 мун рубль болза, совхоз боду тудуп алыр болза, аңаа ол ортумаа-биле 30 ажыг мун рубльди чарыгдаар. Берге чүүл — шифер, цемент чижектиг тудуг материалдарыбиле хандыртынары болур. Бо дээрге амдызында боттанмаан, келир үеде кылза кандыгыл дээш, баш бурунгаар кылган чуду-кара санаашкынар-дыр.

Эрткен чылын өг-бүле тутканы аныяктардан 8 өг-бүле чаа бажыңны алган. Совхозтуң мурнакчы чолаачызы Андрей, башкы Антонина Саавлар, база-ла чолаачы Валерий, фармацевт Людмила Сааялар, трактористер Николай, ажылчын Чечек Донгактар чаа бажыңнарже көжүп киргеннер. Муриунда суурга ээн бажыңнар хөй турган. Ам оларны септеп кылгаш, ажылчыннарны олурткан. Эрги-Барлык суурнуң чурттакчылары боттарының күжү-биле бажыңнарны тудуп, улап ап турар апарган. Суурже киреп орук аксында, кырында чайын чурттаар мансардалыг, сонгаларының рамаларын, херимнин аксын хээлеп каан кончуг чараш бажың бар. Ол дээрге механизатор Долгай-оол Сааяның бодунуң туткан бажыңы-дыр. Оон-биле кожа чогаатканы көрөеш казар машиназын төп телевидениеге безин көргүзүп турган ук шевер механизатор Мартан-оол Сая база бодунуң бажыкын алгыдып, улап доозуп турар. Оон херимниң иштинде молдурга-трактор хире-ле ускууштуг бир машинаны бүрүн дерип каан тур:

— Көрөеш казар машинадыр ийин. Баштай кылган машинам моон арай бичии чүве, моңу оон улгаттыр кылдым — деп, Мартан-оол тайылбырлады.

Оларның кайызы-даа (өөнүң ээзи эмчи сестразы) үжен хар иштинде, аныяк улус болду. Үш уруглуг, улуу чаа-ла үш класста. Өг-бүле көвүдээрге, бажың тарлап кээрге, улай тудуп киривкеннер. Шлак, бетон-биле туткан. Шлакты, шиферни, соңга шилдерни садып алган. Тудуг ыяжы ыяш ажыл-агый черинден ГАЗ-53 иштин 7 рубль-биле алган. Совхозтан 18 км черге машина хөлезилээрге, ийи рейстиң өртээ 14 рубль болган. Ынчангаш санап көөрге, чаргыдал база шоолуг улуг эвес хире.

— Ажы-төлүү өзе берген, демниг улус болза, бажыңны дораан тудуп алыр чүве болду. Менээ бо кожаларым, таныш-көрүштерим дузалажып турду. Шлак-биле бажың тударга, өл-шыгы дек үмес, багай деп билдим. Аргалыг болза, ыяш бажың тудуп аарга, эки чүве чорду — деп, Мартан-оол чугаалап олурду.

Эрги-Барлык суурдан хууда бажыңнарны боттарының күжү-биле туткан болгаш улаан кижилериҥ саны ам 10 ашкан. Чолаачы Семён Салчак, пенсионерлер Очур-оол Саая, Белек Донгак чурттаар бажыңнарын тудуп дооскан. Сөөлгү үеде чүге бодунуң күжү-биле эвес, күрүнеден чээли алгаш, бажың туттурар деп турар улустар база тыптып турар. Чээлиниң хуусаазы узуп, телээр хуузу эвээш болганда, бо база эки чүүл-дүр. Эрги-Барлык ортумак школазының башкызы биле почта ажылчыны күрүнеден алган чээлизин-биле боттарынга чурттаар бажыңнарны тудуп эгелээр. Ынчангаш күүском даргазы О. Б. Сааяның «Боттарывыс тудуп эгелээн бис» деп чугаалааныда үндезин бар-дыр.

Алексей БЕГЗИН-ООЛ.
«Хемчиктиң сылдызы» солунуҥ редакторунуң оралакчызы.

Александр ХЕРТЕК.
(«Шынның» корр).

Чагааның изи-биле

КАРАККА ДОРААН ИЛДИГЕР

«...Өг-бүле бүрүзүн 2000 чылга чедир херек кырында аңгы квартира-биле азы хуузында бажың-биле хандырарыиче кирипкен бис. Чурттал-га тудуунда байдал эки талаже өскерлип турар-даа болза, ол дыка нарын болуп артпышаан, кижилер квартираларны чыл-чылы-биле манавышаан турар. Ынчалзажок кооперативтиң болгаш хуунуң чурттал-га тудуун хөгжүдериниң талазы-биле практиктиг хемчеглер алдынган...»—деп, СЭКП ТК-ныҥ Чиигине секретары М. С. Горбачев СЭКП-ниҥ Бүгү-эвилел конференциязынга илеткелинге айыткан. Бистиң республикада чурттал-га бажыңнарын тударын дүргедедир талазы-биле хемчеглер алдынып турар. Моон чижээнге Кызыл хоорайны ап көрээди. Шынап-ла, мурнуку чылдарга деңнээргe, чурттал-га тудуунуң темпизи ораанчок бурунгаарлаан.

Ынчалзажок бускан, эрги бажыңнар орнун дораан аштап арыглаар ажыл хожудаашкынның. Маңаа Красноармейская кудумчузунда № 92 бажың девискээрин айтыксадым. Оон кожазынга чаңгыс каът бажың турган. Оон чурттакчылары чаа бажыңче көжүп киргенден бээр беш чыл чеде бергеи. Оларның чурттап турган эрги бажыңын бузуп апparган боордан башка, оон девискээр шөлүнде ажыглап турган немелде — кладовка, дагаа, хаван кажаалары дээш чергелиг тудугтар эңгейгилеп туруп калган. Ол ышкаш эрги эт-херексел болгаш өске-даа бок долган. Ол бүгү кудумчулап эрткен-дүшкен чонуҥ карааҥга дораан илдигер. Ол-ла девискээрде ниити кудук бар. Оон суунуҥ кырында бок-күзүрүм, ыяш-чээрген салдан турар.

Бускан бажыңның кожазы № 92 бажың бар. Ол бажыңның ийи дугаар квартиразының чурттакчызы Кан-оол Чымбаевич Ооржактың редакцияга келген чагаазының утказы мындыг: «Бо бажыңны 1956 чылдан бээр септеп көрбээн. Оон таваа, шалазы ирик. Моон уламындан кызыы соок. Хаваларны хыраалап кээр. Печканы үзүк чок одавышаан, электри күжү-биле чылыдар херексел ажыглаардыр бис. Бо бажың хоорайның күүскомунга хамааржыр. Чаныпда кожа албан черлери-даа бар. Одалга системазын олче кожар аргазы бар ирги бе?».

Авторуҥ чагаазының соо-биле чедип, ында чурттакчыларның байдалын көрүп, чамдык өг-бүлелер кежигүннеринбиле чугаалашкан мен. Бажыңның даштыкы бөйдалын көөрге, тавааның чамдык черлери бустугулап дүшкен. Даштын шагда чугайлаан олчаан. Ылаңгыя кирер ниити эжик талазының ханалары мелдер кара. Крышазының шиферлери ойбак-самдар. Кудумчуже талазы муң-не чүгээр. Ам иштики байдалы кандыгыл, көрүптээли. Мында беш квартира бар. Олар кирер ниити эжиктиг, коридорлуг. Кежээ өг-бүлениң арыг-шеверин эжиктиң бозагазындан-на алчы кижи эскерип каар ышкажыгай. Ол бажыңның бозагазы ирип калган. Кирер ниити эжиктиң хаалгазын бо чазын чаа кылган. Коридорнуҥ ийи сонгазының рамазын солаш, шилдеп берген. Ол раманың бирээзиниҥ үстүкү көзенээник шилдери буступ калган.

Коридорга кирип кээрге, хирлиг, чуттуу аажок. Шалазының дозузу чок. Богу аштаттынмаан. Коридориуң ханаларын үр үеде чугайлаваанындан довурак-доозуп чыпыына берген, дээвириниң олбо черлериниҥ чаъс суу иептерээш, малгаштары ойлутулап дүшкен. Ханаларда шөйүп чоруткан электри удазыныары үстүгүлеп калган, халаңайның турар. Сайгылгааны бузук. Оола бүгү байдалды № 1 чурттал-га-ажыглал участогу кылып бээр ужурлуг деп, чурттакчылар бодап орары чадас. Бир талазында, оларның бодалы чөптүг бооп база болур. Ынчалзажок чурттап орар бажыңына камналгалыг болуру, ниити арыг-шеверни сагыры — чурттакчы бүрүзүниң хүлээлгези. Оода-ла боттары кылыптар арыг-шеверни сагызга, өг-бүле кежигүнеринең даңзылааш, коридорну хүннүң-не арыглап аштап канчап болбас деп. Бүгү-ле чүвени бажың эргелели кылып бээрин дээр. азырадыкчы хөөнүүр ораргa таарышпас.

К. Ооржак бо бажыңга бо чылдың февральда көжүп келген. Ол үш бичин уруу-биле чурттап орар. Бажыңга орар бетинде агар септелгезин кылбышаан, кудук база кылдыртканы. Чогум чурттап орарры арыг-шевер. Бодунуң күжүбиле бичии уругларынга чылыг байдалды тургузар дээш ада хемчеглерии ап кыштаан. «Улуг кижилер-даа канчаар, бичии уруглар-лыг өг-бүлелерге берге-дир. Мында үш чыл чурттап тур бис. Шынап-ла, кыжын шала адаавдан хаарып кээр соок болгай—деп, № 3 квартираның чурттакчызы Валентина Шаталова чугаалап орду. Чурттакчылар бо бажыңы септеп-селип, чылыглап бээрин дилеп орары база таварылга эвес. Ук бажың төпте. Базаар чоогунда, хайыныг черде. Оон даштыкы хевирии, девискээрии чаагайжыгтпавынындан кудумчуиуң ниити аяшинчизин үреп турар.

Бускан бажыңның богун, кудуктуң санитарлыг арыглаашкынын дарый чорудуп, арткан чурттакчыларның девискээрин херимнезе эки. Ол ышкаш соок дүшпээнде, чурттакчыларның бажынын чылыглаар хемчеглерни № 1 чурттал-га-ажыглал участогу аптар дээрзинге идегедим.

С. ЧООДУ,
(«Шынның» корр.).

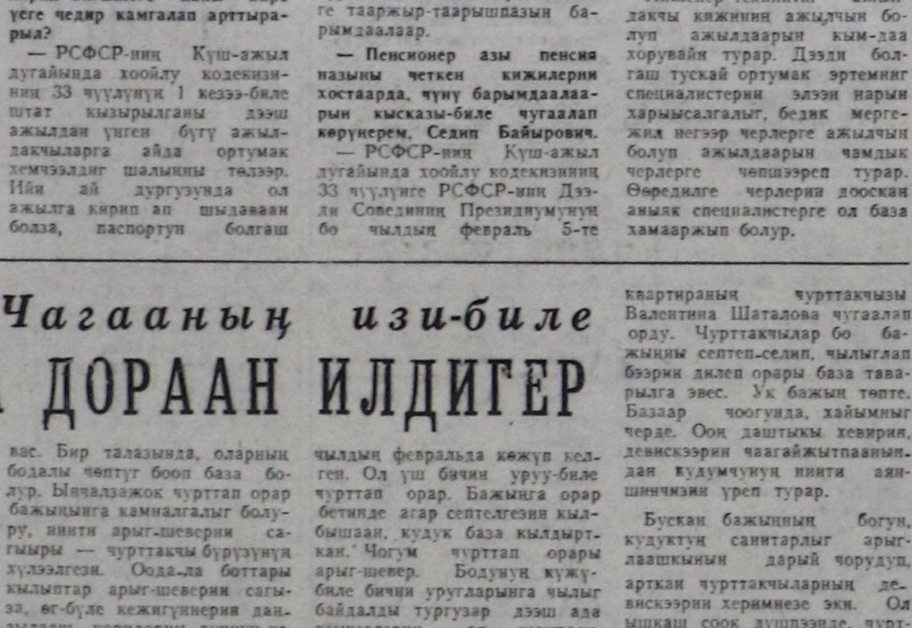

Районнар төптеринде колбаса болгаш эътти өске-даа кылыгларны будурер цехтери ажыдып турары чурттакчыларнын аъш-чемге хереглелдерни долу хандырарынга дузалыг. Бо чылдың январь ортан үезинде Эрзин райпозу ындыг аъш-чемни будурер чаа цехти ажыглалга киирген. Ук цехтиң ажылчыннарының будурген чаагай амданыг колбасазы болгаш өске-даа кылыглары чүгле район төвүнүн чурттакчыларының столуига эвес, а харын өске-даа суурларның чурттакчыларынга база малчыныарга автомагазиниң садыгжылары бараалгадып чедирери чаңчыл апарган. Эвээш-биче-даа болза, барааннарны чонга чедиштирери-биле суурларже, малчыныарже үнүүшкүн кылырының графигин тургускан. Бир эвес ам база бир ындыг цехти немей кириптер болза, көдээ чонунуң ындыг аъш-чемге хереглелин чедир хандырыптар аргалыг апаары чугаажок.

Ол цехтиң дерилгезин югославь будурулгениң дериг-херекселдери-биле кылган. Оон бүгү-ле кезектерин автоматтыг башкарылга-биле ажылдаар кылдыр көрүп каан. Эътти тыртарын, шөйүндүге сугарын, чуурун автоматтыг аргабиле кылыр. Ынчалзажок сеөктерни шыпын, эъдин адырары хол-биле кылыр аар ажылдың бирээзи болуп турар. Оон ангыда, мында өскедаа мергежилдиң кижилери ажылдап турар. Ол-ла бүгү ажылдарны мастер-лаборант башкарып турар. Будурулгениң ажыл-агый эргелекчизи Василий Бурбуҥуп удурткан коллективиниң кежигүннери колдуунда комсомолчулар болган аныяктар.

Эътти хайындырары, кадыштаары — ажылдың сөөлгү чадазы. Бо ажылды Бурбужаа Күскелмаа башкарып турар. Колбаса будурериниге чүгле чартык шак иегеттинер.

Л. ЧИГАРСКАЯ.
ЧУРУКТА: цехтиң ажылчыны Бурбужаа Күскелмаа ажыл үезинде.

Виталий ШАЙФУЛИННИҢ фотозу.

Партконференцияның шиитпирлерин — амыдыралга

УЛАМ ИДЕПКЕЙЛИИ-БИЛЕ

Партияның XIX Бүгү-эвилел конференциязының материалдарында, оон резолюцияларында айыткан улуг сорулгалар эде тургустуунушкунга бистин салыышкынывысты улам идепкейжидерин негеп турар. Амгы үеде чаа ёзулбиле ажылдаарынга боторуглга-чарылга кол черни ээлеп, бүлүрүлгенин ёзулуг эвэн болуп, ак сеткилдиг ажылдаарынга ужур-дузалыг болу берген.

«Көк-Тей» совхозтуң хаван комплексининң ажылчыннары конференцияның материалдарын хандыр өөренип, оларны амыдыралга боттандырарыбиле ажылывыстың байдалын анализтеп, ону экижидер, эде тургузарының хемчеглерин ап турар бис.

Конференцияның шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле ажылга үлүүн киириштирбишаан, бистиң коллективтиң кежигүинери күжениишкинниг ажылдап турар. Боттарының хүлээнген участогунга харыысалгалыг, ажылынга ёзулуг бердинген кижилер бистө бар. Оларның ажылы эде тургустуунушкунбиле холбашкан. Чүл дизе, бригада керээзи-биле ажылдаар аргаже шилчээнивис-биле харыысалга удгаткан. Ажыл нарын-даа болза, бодунуң хүлээнген участогунга кызымаккай ажылчыннар бистө эвээш эвес. Бо чылдың бирги чартыының түннелдери-биле төрүүр хаваннарда ажылдап турарлардан Александра Редькихтин, Валентина Мурашконуң корпустары социалистиг чарышка мурнакчылар болганнар. Олар бир хаван оглунга онаштыр 9 кг деңзилиг кылдыр оларны өстүр азыраар тургаш, 12 кг чедирген азы хонукта-ла 200 грамм немелде деңзинн көвүдеди алганнары ол. Бо мурнакчылар бир кыс хааандан-на 8 хаван оолдары алыр тургаш, ону 9-10 чедиргеннер.

Ол ышкаш Антонина Монгуш, Любовь Борбыскина, Людмила Шишкина, Людмила Старчикова, Рита Петрова олар болгаш өске-даа операторлар ай, квартал планнарын үргүлүү ажыр күүседип келгеи. Ол эштериң хүлээнген секцияларының ишти үргүлүү арыг, азыраан хаванларының оолдары шыырак, семис. Рацион ёзугаар чемгерилгени сагып, сагыш човангыр ажаап турарлар. Бо комплексте аныяктарның дагдыныкчылары Валентина Мурашко, Людмила Старчикова олар биске ажылдаары-биле келген аныяк операторларга боттарының арга-дужулгазын дамчыдып берип, оларны хаван ажаарының чымыштыг, нарын ажылынга өөредип-даа келгеннер.

Нигизи-биле бистиң хаван ажаар комплекс бо чылдың бирги чартыын эки доозуп, эът планын 100, хаван оолдарын өстүрерин 101 хуу күүсеткен.

Ынчангаш бригада керээзи-биле ажылдап турарывыс коллектив мурнунга кижи бүрүзүнүң харыысалгазын бедидип, сагылга-чурумну шынгырадып, бар аргаларны долу ажыглаарынче оларны мобилизастап турар.

Галина ДОНГАК.
«Көк-Тей» совхозтуң хаван комплексининң оператору.

ЧУРУКТА: Эрзин районда Бай-Даг суурнуң аъш-чем магазинининң аныяк садыгжызы Людмила Азыраа бараанарны район төвүинден үзүктел чокка барып ап, чонну янзы-бүрү бараанар-биле эки хандырып турар.

Ол магазинниң ажылдакчылары айда 26 муң рубльдиң бараанын саарарын ажыр боттандырып келген. Суурнуң садыгжызы Людмила Азыраа Кызылдың садыг училищезин дооскаш, мында макталдыг ажылдап турар.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАА ЧҮҮЛДЕР АЖЫКТЫГ

Хөйүү маналыыс партияның XIX Бүгү-эвилел конференциязы ажык-чарлыг, ёзулуг негелделиг, шүгүмүлекчи байдалга болуп эрти. Бистиң ферманың ажыл-ишчилери оон материалдарын улуг сонуургал-биле таныжып, эде тургустуунушкунну улам хандырарынче үлүүн киириштирип турар.

Бистиң коллектив эрткен чылдың эгезинден бээр долу бот - орулга - чарылга-биле ажылдап келген. Чаа аргабиле ажылдаарга ажыл-агыйга ажыктыг, күш-ажылдың бүдүрүкчүүү бедирер, чылдагаан чокка ажыл шагы үзер кижилер бистө бар, саар бир инекке онаштыр сүт саалдазы чыл келген тудум-на өзүп орар. Эрткен ажыл-агый чылында саар бир инектеи-не 2198 кг сүт сагдынган, сүттүң шынары эки, 90 хуузу бирги сорттуу болган.

Бо чылдың бирги чартыында күрүнеге сүт садарының планы 103,2 хуу, эттин— 116,2 хуу күүсеттинген. Бир инекке онаштыр ол-ла үеде 927 кг сүт саар планныг тургаш, ону 883 кг кылдыр күүсеткен бис. Ынчангаш сүт саалдазын көвүдедир дээш кайы хире күжеиишкин, ажыл-агыйжы чорук ам-даа негеттинер-дир дээрзин хандыр билип, ажылдап, чедир кылдынмаан ажылдарны аналиэтеп көрүп турар бис. Бир инекке онаштыр сүт саалдазы чыл зының бо чартык чылда эвээжей бергенииң чылдагааны кышкы, часкы үелерде инектерге чулуктуг чемнер бээрин четпес организастаанывыстан болгаи. Ындагыя эрткен чылын хоолулуг мал чеми —силосту 10 муң тоннаиы белеткээр планывыстың түгле чартыы күүсеттинген турган. Силос, саван, чарба ышкаш холуксаалыг чемнерни белеткээри кышкы үеде четпес организастаттынган. Мал чемгерер цех чок. Бо түүлдерден чогуур түннелдерни үндүрүп, ону катаптавазының хемчеглерин амдан эгелеп адырывыс, иланғыя мал чеминиң белеткелинче шыңгыы кичээнгей салырывыс чугула. Амгы үеде мал чеминиң белеткелии чорудуп, хоолулуг мал чемнериниң курлавырын тургузуп алырын ораддажып турар бис. Чижээ, сенажты 2300 тоннаны салыр планныг тургаш, бо хүнерге чедир 1500 тоннаны салган, сиген даагаиын 60 тоннаны белеткеп алган бис. Ол ышкаш 90 га дазыл чемиштиглериии үнүжүү эки болуп турар. Бо чемнериң курлавырын арбыдады тургузуп адыры малдың продуктулуун бедидеринге, сүт саалдазын көвүдедиринге идигии бээрн чугаажок.

Бистиң коллектив бо хүнерде инектерии чайгы одарже үндүрүп, ийи кезек черде тургускан. Бо чылын нинтизи-биле 1320 тонна сүттү бүдүрер, күрүнеге 1230 тоннаны садар, бир инектеи-не 2100 кг сүттү саар сорулгалыг ажылдап турар бис. Ону күүседиринии аргалары бар.

Ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының хемчеглерин совхозта партия, профэвилел, хөй-нинти организациялары алган. Саалда механизастаттынган, столовая, эмнелге пунктузу, чунар чер бар. Ажылчыннар түскай хептер-биле хандыртынган. Одакчылар кышкы үеде ажылдаар ээлчээнии үезинде көрдүнген норма ёзугаар сүттү ап турар. Өске-даа түүлдерни организастап, шиитпирлезе чогуур айтырыгларны хуралдарга сайгарып көрүп турар бис.

Зинаида ХОМУШКУ.
«Тиилелге» совхозтуң СБФзинде зоотехник, профэвилел комитединиң даргазы.

БЮРОКРАТИЗМ-БИЛЕ ДЕМИСЕЖИРИНИҢ БИР АРГАЗЫ

СЭКП-ниң XIX Бүгү-эвилел конференциязының «Бюократизм-биле демисел дугайында» резолюциязын кичээнгейлиг ңомчудум. Ында киирген бүгү-ле түннелдерни болгаш сорулгаларны деткиир-дир мен.

Резолюцияда мындыг сөстер бар: «Түс черниң эрге-ажыын хараар болгаш чер-чурт тыртыжар чоруктар ам-даа нептеренгей, карак чаар болгаш кара туразында ажылдашкын кылыр, совет хөөлулуарны хажыдар чоруктар ам-даа сайлаттынмаан». Бюократизмниң бо хевирлери ам-даа бар. Оларны-биле демиселди чаныш-сыныш чок чорудар ужурлуг бис.

Үлетпүр будүрүлге черлериие, ажыл-агыйларда түшажылчы коллективтер чөвүлелдери бар болгай. Коллектив чөвүледи шиитпир үндүрүп аарга, удуртур органнар солуп кааптар азы деткивейн баар таварылгалар бо-ла бооп турар.

Бюократизм түге хөгжүй бергенял, оон дазылы түге келген тудум-на өзүп орар. Эрткен ажыл-агый чылында саар бир инектеи-не 2198 кг сүт сагдынган, сүттүң шынары эки, 90 хуузу бирги сорттуу болган.

Бо чылдың бирги чартыында күрүнеге сүт садарының планы 103,2 хуу, эттин— 116,2 хуу күүсеттинген. Бир инекке онаштыр ол-ла үеде 927 кг сүт саар планныг тургаш, ону 883 кг кылдыр күүсеткен бис. Ынчангаш сүт саалдазын көвүдедир дээш кайы хире күжеиишкин, ажыл-агыйжы чорук ам-даа негеттинер-дир дээрзин хандыр билип, ажылдап, чедир кылдынмаан ажылдарны аналиэтеп көрүп турар бис. Бир инекке онаштыр сүт саалдазы чыл

быжыг бооп турарыл деп айтырыгларга бодумнуң билиримбиле харыылап көрейн. Эрге-леп башкарылга аппараттары, янзы-бүрү конторалар, эргедужаалдыг даргаларның көвүдээниинден база ол хөй аппараттарның ажылын таарыштырар саавырларның көвүдээниинден бюократизм тывылган болгаш өөскээн деп билир кижи мен.

Бюократизм-биле демиселди канчаар чорударын резолюцияда айыткан-дыр. Көдээде ажылдап, чурттап чоруур болгаш, бодал-сагыжым көдээ чоннуң амыдыралынче, келир үезинче утланган. Көдээде бюократизм канчаар илереп турарыл? Совхоз директциязы, профком, көдээ Совет күүсекому аразында харылзаа чок болурга-ла, ол эгелээр чүве. Бир айтырыг шиитпирлеп алыр дээш көдээ Советке бар сеп, оон сеии совхоз директорунче чорудар, ол дарга профкомче айыткаш олуруп каар. Кандыг-даа дарга доктаал, саавырларже көрүнүп алгаш орбайн, кичээнгейиин төвүнге кижиии тургузары чугула. Бюократизмиин кол утказы —кижиге кичээнгей чок чорук-ла болгай.

«Бюократизм-биле демиселге кадр политиказын долузу-биле ажыглаарын бүгү партия организацияларындан конференция негеп турар. Кадрларны шилирии болгаш таарыштыр тургузарын ажык, конкурс ёзугаар, хөй кижиниң аразындан тиилээнии барымдаалап тургузарын чедип алыр» деп хөлчок шын айыткан-дыр. Кадрлар шилиирде, соңгуурда кончуг кичээнгейлиг болур болза эки. Бо үеде удуртукчуларны чангыс хуралга-ла ссыгуп кааптар-дыр бис. Хүрэл мурнунда соңгулда кампаниязын чорудуп болгай азы хурал үезинде соңгуп турар улус боданып аар кылдыр чапсарбаа чарлап болгай. Эрге-дужаал ээлээр кандидаттарның аттарын чүгле ол хуралга адааш, улуска боданыр-даа чай бербейн, бадыладып каар чорукту мен аиаа-ла ужур эдериишкини-дир деп санаар мен.

Удуртукчуларны төп черлериң айтыышкыны-биле ажылыидан халаар чоруккa удур мен. Соңгуп алган коллективии боду харылазын. Ажылынга негелделиг, чон-биле ажылдап билир кижилерии ийичангыс частырыг кылырга, улуг даргалар халап кааптар боордур. Оон соонда чуруи үревес, томаанныг (эки талаалар-дыр, бактавайн тур мен), ынчалзадаа шиитпир чок, даргалар аайындан эртпес кижиии сүмелеп кииреглер. Ол кижизи ажылды сандарадып-даа алган боор-ла. Мындыг частырыглар

болдурбазы-биле коллективбиле, чон-биле сүмележири чугула.

Эргелеп башкарылга оогаиары боттарының ажыл-оруудулгазының багай түннелдери дээш херек кырында кандыгдаа материалдыг харыысалгага онаашпас, а күүседичилер— бөдүүн ажылчыннар ыидыг харыысалганы чүктеп турарлар. Малчын дижик. Боду 10 тонна сигенни белеткеп алган, а совхоз сиген белеткээр планын күүсетпээн. Мал чеми чедишпээнинден кыжын мал хораарла болгай. Хораан малды колдуунда малчыннар төлеп турар. Удуртукчу даргалар, специалистер база төлежир болза шынныг деп бодаар мен. Даргаларның-даа, бөдүүн-даа кижилерниң харыысалгазы чангыс болур ужурлуг. Бюократизм-биле демисежирииің бир оруу ол-дур.

Шалгы САЛЧАК.
Улус өөредилгезиниң хоочуну.

Специаліске сөс

ДҮЖҮТТҮ БЕДИДЕРИНИҢ БИР АРГАЗЫ

Дүжүттү бедидерииің аргалары хөй. Бистө ийи кожа ажыл-агыйның алыр дүжүду, хамык байдалдары дөмей-даа болза, ангы-аигы болуп турар чижектер хаая эвес. Оон бир чылдагааиы болза, чемишчидилгелерии шын эвес ажыглап турарында.

Республикада чер ажылынга зона системазын чогаадып кылып турар үеде хөрзүиде гумус (чемиштиг каъды) ажок эвээш дээрзин специалистер тодаратқан. Ону бедидер дизе, тарылга шөлүнүң бир гектарынга онаштыр чылдыкна 14 тонна чемишчидилгеии төгерги чүтүла, а бистө чүгле 0,5 азы 0,6 тонна органиктиг чемишчидилгеии херек кырында чажып турар. Бистө органиктиг кол-ла чемишчидилгеинек биле шээр малдың өдээ, оон аңгыда хирээндиии, савааны база ажыглап турар. Оон өске органиктиг ыидыг чемишчидилге чок болганда, оларны ажжок ядыы хөрзүиүг черлерге төп ажылап турар. Аиаа бодап көөрге, бистиң республикада өдек дээрге дыка хөй болгу дег, ынчалзадаа ону шыгжаар черлер чедишпес. Ону харын элээи каш километр ырак черлерден — фермалардан, хонаштардан чыып алгаш, тарылга шөлүнге төгер болганындан чаргыдал база улуг.

Бистиң республикада черниң комплекстиг агротехниктиг культуржудулгазы ажжок ажыктыг дээрзин практика бадыткаан. 1985—1987 чылдарда республикада культуржуткан шөлдерден шөлдериің бир гектарындан-на 2,2 центнер тарааиы немей алгылаан. Ол ышкаш хөрзүиүң чемиштиг чоруу илдең-не бедээн. Комплекстиг агротехниктиг культуржудулга талазы-биле «Кызыл тараачыи», «Тиилелге», «Кара-Хаак», «Улуг-Хая» база «Бүрен» совхозтарның дужулгазы дыка ажыктыг болган. Бо ажыл-агыйларның турар чери агаар-бойдус база хөрзүи талазы-биле аңгы-аигы. Ынчалза-даа черии культуржутканының түннелиидеи ук ажыл-агыйларның кайызында-даа дүжүт бедээн, хөрзүиүң шынары экижээн. Республикада химизация станциязы черии комплекстиг агротехниктиг арга-биле культуржудар талазы-биле ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Успенка салбырыига ийи чыл дүргузунда шөйелде-дужулга кылган. Аиаа 1985 чылдаи эгелеп органиктиг база минералдыг чемишчидилгелериің дүжүтке салдары кайы хире болуп турарын шенеп көрген.

Дүржулга шөлүнүң хөрзүнү кара, сүүзүниүг каъды эвээш, фосфору хөй, а калий ей-тап. Ук шөлге минералдыг чемишчидилгени чазын СЗС-2,1 сеялка-биле үрезинии 2—3 сантиметр хаиы кылдыр аигы чашкан. Оон соонда күзүи бир гектарга 40—60 тонна иринди өдекти чашкан. Ол-ла чылдың августың 10-да чалгыннаг андазын-биле тарып, андарып каан.

Органиктиг чемишчидилгелерии күзүи-не чажары оларның иринии дүргедедир болгаш ында чемиштиг чүүлдерии кедээ ажыл-агый культуралары шингээдип алырынга дыка ажыктыг болур.

Дуржулга шөлүиге «Саратовская-29» деп 1 класс үрезинии гектарга 3,5 млн. онаажыр кылдыр чажып турдувус. Минералдыг чемишчидилге-биле кады бир гектарга-ла 40 тонна өдекти чажып турган. шөлдериистиң бир гектарындаи 4,1-4,2 центнер дужутту немей алган бис. Ынчангаш эң-не чогумчалыг арга ол болуп турар. Бо таварылгада минералдыг чемишчидилгеии гектарга 4,0—9 килограмм чедир ажыглап турган бис.

Ол шөлге дуржулга кылып эгелээш, органиктиг чемишчидилгени ажыглай бээрииске, хөрзүиүң байлак чемишчидилгелиг шынары бир килограмм хөрзүите онаашгыр 0,3 — 0,6 хуу, фосфор 15—26, калий 23—88 миллиграмм көвүдээи.

Бистиң бо адаанывыс түүлдер дээрге үиүшке ажжок ажык-дузалыг будүмелдер болгай. Ынчангаш ийи чыл дургузунда дуржулга кылып келген шөлүвүске олар көвүдээниидеи тарааның дүжүду бир гектарга онаштыр 1,5 — 2,3 центнер немешкеи. Оон ажык-дузазы кайы хире дээрзин бо чижек тодаргай бадыткап турар-дыр. Чангыс сөс-биле чугаалаарга, минералдыг база органиктиг чемишчидилгени хары угда ажыглаарга, тарылга шөлүнүң продуктулуг чоруу 10—20 хуу көвүдээр. Ынчан түгле дүжүт бедиир эвес, харын оон шынары экижир. Бир хол түүл ол.

Бистиң станциявыс 1986 — 1987 чылдарда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң шөлдериге чазын чашкан кызылтаска азоттуң салдарының дугайында шенелде-дужулга кылган. Оиу хөрзүиге үиүштүң дазылынга эвес, а аиаа чер кырынга чаштырган. Эрткен чылын совхозтуң деврскээрииге агаар-бойдустуң байдалы багай болган, ынчангаш ниити совхоз бир гектардан-на 7,1 центиер кызыл-тасты алган болза, бистиң дуржулга кылган шөлүвүстеи 14 центнерии ажаап алган. Бис аиаа хөвү зонаның ажыл-агыйларынга сүмелээн аргавыс ёзугаар дуржулга кылган бис.

Чазын чажар кызыл-тас минералдыг чемишчидилгеге ажжок хереглелдиг болгаш ону ыиап-ла чогуур хуусаазында база ыиап-ла эргежок чугула саны-биле дүүштүр ажыглаар херек. Ындыг кызыл-тастыи дазылы кошкак болгай. Кызыл-тастың үрезиии бистер кара хөрзүиүг черге чашкан бис, ол шөлге мурнуида чүкүү-даа тарывааи, аиаа чайыя аидарган чер турган. Минералдыг чемишчидилгени — фосфор биле калийии СЗС-2,1 сеялка-биле хөрзүүче 7-8 сантиметр хаиы кылдыр үрезиидеи аигы чашкан бис. Аиаа «Саратовская-29» сорттуу май 10-да баштай нитроаммофоскааны бир гектарга 0,5 центнер онаажыр кылдыр чашкан бис. Кажан кызылтастың сывы элээи өзүп үиүп келген турда, июиь 23-те бир гектарга 75 килограмм мочевина холумаан ажыглаан. Бо таварылгада баштайгы немелде чемгерилге тараанык шынарыига салдар чок, түгле дүжүттүң көвүдээриге салдарлыг, а ийигизи — шынарыи экижидери болур.

Тараа ажжок өзүп үиүп турда — август 3-те бир гектар шөлге онаштыр 60 килограмм азоттуң сывывче, дөзүүче чаштырып каан. Бо таварылгада оваарыир ужурлуг түүл болза, изиг хүиерде ону чаштырарга, азот хөй таварылгада тарааның бүрүлери өртгеи бээр. Бистиң ийи чыл дургузунда кылып келген дуржулгавыстың түннелиидеи алырга, ол үеиик дургузунда дүжүт ортумаа-биле бир гектардан-на 3,4 центиер немешкеи. Үиүштүң дазылын эвес, аиаа ииити даштындан чаштырып чемишчидиерге, тарааның шынары экижирии ялдеп. Чижээ, ийи катап чемишчидерге, 1000 бөрбак тарааның массазы 3,3 грамм немежир, клейковиназы 2,6 хуу өзөр.

Ынчангаш ам бистиң дуржулга-шенелделериивиске үндеэлээш, бистиң республиканың ажыл-агыйлары тараа үиүп турар аразында ийи катап, бир гектарга 45 килограмм азот немежир кылдыр үиүштүң шуут дазылынга эвес, а чер кырынче чажып чемишчидер болза эки деп сүмелеп турар бис. Оиу мочевина кылдыр кылып алыр ийикпе азы «Плава» деп холумак —45—57 килограмм мочевинага 22 —24 килограмм аммиак селитразы холуур, бир гектарга оиу 150—200 литр кылдыр чажар. Мочевина холумаа 15 —40 мииутада-ла курган каар болганда, үиүштүң бүрүлериие өртеиер тыптып кээп болур. Ынчангаш оиу эртеи эрте азы кежээ чажып болур.

Тарылга шөлүи баштай чемишчидерде гербицидтер-биле база ТУР деп препарат-биле бүлгүртүр болза эки. «Улуг-Хая» совхозтуң шөлдериие база шак ындыг янзылыг шенелделерии кылган бис. Оон түннелиидеи бир гектардан-на 4,2 центиер тараазы немей алган.

Владимир НОВИКОВ.
Республикада көдээ ажыл-агыйны химижидериниң төлевилел-шинчилел станциязының агрохимиги.

Тускай эртемниглер, кайда силер?

СҮМЕЛЕЖИР, ДЕМНИ КАДАР

Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы», Карл Маркс аттыг совхозтар колхозтар турар шагда оларның даргазы болуп, 13 чыл ажылдаан мен. Ажылым, амыдыралым малчыннарның ижи-биле харылзашкак чораан болгаш, оларның-биле чугаалажып, сананоналдарын дыннап, солуннардан-даа номчуур-дур мен. Мээн ажылдан чораан үемде мал ажылының материал-техниктиг баазазы, амгы үеге деңнээрге, кошкак, машинатехника-даа эвээш турду. Ындыг-даа болза, малчыннар малдың баш санын өстүрүп, чаш төлүн хөйүү камгалап ап турганнар. Оларның кызымаан кижи кайгаар чүве. Кайы-хире эът, дүк, сүт будүрүп, малдың чаш төлүн чүү хире камгалап алыр болдур, ол хире орудганы, ажыл төлевирин алыр деп чүвени колхозчулар коичуг эки билир болгаш ажылдаары шудургу турган. Ажылга ындыг хамаарылганың түннелиидеи ажыл-агыйлар эки күш-ажылчы көргүзүглерни чедип ап, имлионер колхозтар үнүп, одарның шындал-быразы улгадып, машина-техниказы көвүдеп келген. Колхоз дээрге, амгы бот-орулга-чарылгалыг совхозтар дег турганы ол-дур ийин. Оон түннелиидеи малчын-даа, тараажы-даа кижи ажылынга кызымак, соруккүжүү улам шыырак боор чүве. Оон чамдык чижектерии адап көрейн. Биске шынгыы малчыннар хөй турган. Лопсанчап Ооржак төрүүр 100 хойга онаштыр 110, 134, 164 хураганны 2-3 чыл улаштыр камгалап алган. Досумаа Монгуш, Осур Түлүш, Ыймажап Монгуш, Дажы Ооржак дээш өске-даа малчыннарның көргүзүглери дыка шыырак турду.

Малдан продукция алырының хемчээли оон уксаазындан база коичуг хамаарылгалыг. Мен бодаарымга, бистиң республиканың мал ажылының түскай эртемниглери сыва уксаазының хоюиуи күш-шыдалын чедир ажыглап, оон эки шынарларын шын сайзырадып шыдаваннар. Сайзырадыр дээш шуут будап каапкан. Ол хевээр өстүрген болза, эътки-рдаа, дүккүр-даа, Тываның агаар-бойдузуиуң кадыг-берге байдалдарынга алыс үгуидаииа тааржып өзүп келген шыгыы-биле, ынчангаш ол-ла тараа үрезиии чашкан. Үиүжү багай эвес болган чүве. Суурнуң иректери саза базып, оттаап каапкан болгаш, шоолуг-ла дүжүт ап шыдаавайн барган бис. Бо чылын эиир чылдыыидан дора. Дүжүт албазының кырында келдивис. Тараа кадарчызы Ч. Мара бар-даа болза, инектерни үндүр сывырып четтикпейн турар. Чамдык кижилер инектериии сүдүи саап, совхозка садыи тургар. Кежээки саалда соонда инектерни суда салыптарга, дораан-на тараага баар. Аиаа хоидур оттаап инектерии сүдү эртеи база дыка эвбек боол турарыидан, тараа кирген инектерни боттары үндүр ойлатпас. Малчыннар-биле чугаалажырга, бот-орулга-чарылгаже шилчээи бис, ынчангаш суг чанынга хоиуи алган ужурувус ол-дур, кургаг хову ортузуига олуруп алгаш, суг соөртken машина өртээ төлээр эвес дээр-дирлер. Хүү-даа, иинтиниң мал ажылынга ролюнуң дугайында чугаалажып тура, дараазында айтырыгны көрүп көрзе кандыгыл? Сөөлгү үеде малдың уксаазының дугайында чугаа көвүдээн-дир. А ону республикада канчаар организастаанывыс чүге кичээнгей салбайн турарыл? Уксаажыдылга ажылын Тандыда Дуржулга станциязы, республиканың уксаажыдылга каттыжышкыны, районнарда агроүлетпүр каттыжышкыннарында уксаажыдылга бөлүктери чорудуп турар. Мен бодаарымга, ол бөлүктериің ажылында чангыс аай утланышкын, дем чок. Ынчангаш уксаажыдылга ажылының шуудавайн турары ол. Малдың уксаазын экижидер ажылды чангыс холга тургузар болза эки. Оон башка бөлүк бүрүзү бодунуң уу-биле чоруп каар. Бир эвес үстүиде адааным черлерни кадып, чангыс аай план, уксаажыдылганың алыс түннели дээш ажылдадыр болза, мал продукциязын будүрери көвүдеп, малдың баш саны өзер ийик.

Хунажык МОНГУШ.
Күш-ажылдың хоочуну.
Өвүр район.

Дүвүрээзиниг медээ

ТАРАА ШӨЛҮНДЕ ИНЕКТЕР, ТООМЧА ЧОК ДАРГАЛАР

Бо чагааны бижий бергеним үжүрүи моон адаанга тайылбырлап берейн.

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырында тараа шөлдериите, 1987 чылдан эгелеп тараа тарып, оон дүжүдүи өстүрүп алыры-биле 3 звеио тургустунган чүве. Коммунист Доспан Шулуугa удурткан 9 кижи составтыг № 2 звеионуң тараа өстүрер шөлү Ак, Кара ийи Чаатыларның аразында хову ол. Ында 600 га ажыг тараа шөлү бар. Бо чылын 247 гага кызыл-тасты, 125 гага ак-арбайны, 13 гага турнепсти чашкан. Арткан шөлдерии чайгы андырылгага арттырып, дыштандырып каан. Тарааның өзүмү бо чайын эки болган. Тараа чаагай үнүп, удаван баш тыртып, чеминиң эгелээрииің кырында келген. Ол үнүп орар дүжүткүр тараа мал дою болу берген. Моон соигаар мал-маган ол тараа шөлүиге оттаар болза, келир күзүи дүжүт албайн барзывысса хөиүү. Шак мындыг дүвүрээзиниг байдал турун келген. Оон чылдагааны чүл? Тараа шөлүи долгандыр кажааны четче тутпаанындан суурда чоннуң хуузуида инектери душкан-на черииден тараа шөлүиче өттүр кылаштап, ону дуи-хүи чок саза базып туруп берген. Бо чайын совхозтуң малчыннарын таарыштыр чайлагларга хоидүрбаанындан тараа шөлүнүң чоогунда аалдарның инектери, аттары база хүннүи-не тараажe кирер. Пионер дагерииин таныылы Кара-оолдуң 2 иняэ, 2 аълы база ол-ла тараа шөлүиде одарлап турар.

№ 2 звеионуң удуртукчузу Доспан Шулуунуң хомудалын дорт дамчыдып көрейн.

— Бистиң звеновус 1987 чылда бо тускайлаан участокка тараа үрезиии чашкан. Үиүжү багай эвес болган чүве. Суурнуң инектери саза базып, оттаап каапкан болгаш, шоолуг-ла дүжүт ап шыдавайн барган бис. Бо чылын эиир чылдыыидан дора. Дүжүт албазының кырында келдивис. Тараа кадарчызы Ч. Мара бар-даа болза, инектерни үндүр сывырып четтикпейн турар. Чамдык кижилер инектериии сүдүи саап, совхозка садыи тургар. Кежээки саалда соонда инектерни суда салыптарга, дораан-на тараага баар. Аиаа хоидур оттаап инектерии сүдү эртеи база дыка эвбек боол турарыидан, тараа кирген инектерни боттары үндүр ойлатпас. Малчыннар-биле чугаалажырга, бот-орулга-чарылгаже шилчээи бис, ынчангаш суг чанынга хоиуи алган ужурувус ол-дур, кургаг хову ортузуига олуруп алгаш, суг соөртken машина өртээ төлээр эвес дээр-дирлер. Хүү-даа, иинтиниң мал ажылынга ролюнуң дугайында чугаалажып тура, дараазында айтырыгны көрүп көрзе кандыгыл? Сөөлгү үеде малдың уксаазының дугайында чугаа көвүдээн-дир. А ону республикада канчаар организастаанывыс чүге кичээнгей салбайн турарыл? Уксаажыдылга ажылын Тандыда Дуржулга станциязы, республиканың уксаажыдылга каттыжышкыны, районнарда агроүлетпүр каттыжышкыннарында уксаажыдылга бөлүктери чорудуп турар. Мен бодаарымга, ол бөлүктериің ажылында чангыс аай утланышкын, дем чок. Ынчангаш уксаажыдылга ажылының шуудавайн турары ол. Малдың уксаазын экижидер ажылды чангыс холга тургузар болза эки. Оон башка бөлүк бүрүзү бодунуң уу-биле чоруп каар. Бир эвес үстүиде адааным черлерни кадып, чангыс аай план, уксаажыдылганың алыс түннели дээш ажылдадыр болза, мал продукциязын будүрери көвүдеп, малдың баш саны өзер ийик.

Хунажык МОНГУШ.
Күш-ажылдың хоочуну.
Өвүр район.

Дуюбаига хүннүң кирип чугаалаар-дыр мен. Салбырның партия организациязының бүгү кежигүинериин хуралынга-даа чугаалап турдум. Шуутү херекке албас, меии тоовас боор-дур. Ам кымга-даа баар аайы тыпас-тыр мен. Чөгелим төнген.

Солуиче, «Мергелдейже» чагаадан бижип, дузадан дилеп көр деп Шулуунуң дилээ ёзугаар бо чагааны силарже дүвүрээзиниг медээ кылдыр бижип, дүргеи чоруттум. Коммунист Доспан Шулуунуң хомудалында чөптүг, барымдаалыг түүл хөй.

Мен бо суурда үр чылдарда турттаан ажылчын мен. Үстүнде бижээн түүл чыл санында уламчылап келгеи. Ол магазинниң ажылдакчылары айда 26 муң рубльдиң бараанын саарарын ажыр боттандырып келген. Суурнуң садыгжызы Людмила Азыраа Кызылдың садыг училищезин дооскаш, мында макталдыг ажылдап турар.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

РЕДАКЦИЯДАН: Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырында Баймр Айдынович Хертектиң чагаазын парладывыс. Чогуур эштер чагаада айыттынган фактылар талазыбиле чогуур хемчегларни алгаш, биске дыиналар боор деп изегедивис.

Байыр ХЕРТЕК.

«АЗИЯ ТӨВҮНҮҢ» ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ ХОСТУГ ХҮРЕШКЕ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ МАРГЫЛДААЗЫ ЭГЕЛЭЭН

Баштайгы онаглар

«Азия төвүнүң» шаңналы дээш хостуг хүрешке Бүгү-эвилел маргылдаазы дүүн Кызылга эгелээн. Ында ийи чүс хире мөгелер киржип турар. Моол Арат Республиканың ийи аймаандан болгаш эвилелдешкен республикаларның база РСФСР-ниң крайларындан болгаш областарындан келген мөгелер баштайгы онагларында тиилээн кижи тиилеп, октаттырган кижи октаттырып эгелээн.

Агаар-бойдустуң таарымча чок болганы-биле холбаштыр көрүкчүлер эвээш. Ынчалза-даа мөгелериң аразында чидиг демнесел эгелээн. Ийиги хевиске бир-ле дугаарында 57 кг деңзилиг мөгелер үнген. Мерген Чыдым (Тыва АССР) биле оон чангыс чер чурттуу Александр Шаравии хүрешкен. М. Чыдым чараш аргаларны ажыглап тургаш, улайлай саннарны ап, тиилелгеже чүткүдүүн көргүскен. Ол хары-угда безин үш санны ап турган. Түнелиинде тиилелгени чедип алган.

Хайыракан чурттуу Сылдыс Конзай-оол бистиң республиканың бирги командазының кежигүү болуп хүрежип турар. Ол аныяк мөгениң чараш хүрежирин көрүкчүлер биилир. Бо удаада бодунуң «аарыкчыларын» өөрткен. Ол Эрес Даваа-Самбууну арыг октаан.

Кыргыс ССР-ниң мөгези Джалил Тагайматов бистиң чаңгыс чер-чурттуувус Мерген Ооржак-биле хүрешкен. Ырак черден келген мөге чараш аргаларны көргүзүп, бодунуң күжүн шын ажыглап тургаш, ийиги ээлчегде тиилелгени чедип алган.

48 кг деңзиге МАР-ның Убса-Нур аймазының мөгези Хайыракан школазының тоску классының өөреникчизи Амир Адыг-Түлүш-биле хүрешкен. Моолдуң мөгези Басангий дуржулга талазы-биле ажыг болган, тиилелгени чедип алган. Моолдуң мөгези Удангом хоорайда уруглар школазында тренерлеп ажылдап турар. Оон хары чээрби алды.

— Баштайгы онагларның тиилекчилериниң дугайында чүнү чугаалап болур силер? — деп, Кыргыс ССР-ден келген мөге Талай Каюмовтан айтырдым.

— Бо маргылдаага ийи катап киржип тур мен. Энир чылын алды айда болган чүве. Ынчан бодаарымга моон чылыг хире чүве. Бо чылын соок-тур. Бисте дөртен градус чедип турар. Бөгүн хевистер өл болганындан хүреш орай эгелеп турары ол-дур. Мөгелерим көрүп турарымга, чылдын-на чаа-чаа аныяк мөгелер киржип турар-дыр. Мөге кижи бирги онаан октап алырга черле эки чүве. Мээң чангыс чер чурттуум бирги чедишкинии алды. Ол биске хей-аът киреринге кончуг дузалыг. Бистиң мөгелеривис алды кижи. Чүгле тиилээр дээш хүрежир бис.

Хүреш чаа эгелээн. Улуг деңзилериин мөгелери ам-даа хүрешпээн. Баштайгы хүннерде кымның чемпион болуру биилинмес. Ийи хүн болгаш көре бээр бис.

Монгуш ОЧУР-ООЛ.

ТААРЫМЧАЛЫГ БАЙДАЛДАРНЫ ТУРГУСКАН

Барыын-Хемчик районнуң Шекпээр ортумак школазының будуруглеге бригадазы амгы үеде ногаа аймаан өстүрүп турар. Бригадада үжен ажыг тоску классчылар ажылдап, дыштанып турарлар.

Ногаалар чаагай өзүп турар. Өөреникчилериң ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны совхозтуң дирекциязы, профкому тургузуп берген. Өөреникчилер хостуг шактарында спортчу оюннарны база ойнап турарлар. Олар чайгы дыштанылгазын ылап-ла ажыктыг, солуун эрттирип турар.

Байкара БАГЫТ-ООЛ.

ХЕВИ ЧОКТА КЭЭРГЕНЧИГ

Июнь айның эгезинде профэвилелдерниң Бүгү-эвилел эки тура күш-культура болгаш спорт инитилелиниң (ВДФСО) түнел маргылдаазы Кызылга болган. Хол бөмбүүгеге эр, херээжен ийи-ийи дөрт команданы тургускан. Олардан ангыда, Тыва АССР-ниң Күш-культура болгаш спорткомитединиң бирги черн дээш «Динамо» болгаш «Трудовые резервы» командалары база киржип. Хөрек кырында 4 эр, 3 херээжен команда киришкен.

Оюн эгелээриниң мурнунда парад чыскаалы болган. Спортчу кижиниң оон кеткен формазы каастаар болгай. Бо удаада профэвилелдерниң командазының чагыдып, кылдыртып алган спортчу формазы дыка-ла чараш көзүлген. Эң ылагыя херээжен спортчуларга таарыштыр кылдыртканы хевел. Ийи команданың формазы ийи аңгы болган. Эки идик-хеп спортчу кижини ыяап-ла хей-аът киирер.

Бо удаада «Трудовые резервы» инитилелдиң шилиндек командазындан чүгле ооллариның бар болган. Уруглар командазы кирбээн. Ооллар командазының спортчу хеви безин чангыс аай эвес, янзы-бүрү шокар болганы көрүкчүлерни хомудаткан. Бир ойнакчының мурнунда «Баян-Кол», өскезиниң «Аргүзүн», үшкүзүнүң «Ритм» деп бижигилеп каан. Ооргазында болгаш мурнунда дугаарлары чок. Кымның кайда турары безин билдинмес. Бир эвес олар ойнаар туружун солуптар болза, судьялар безин ожаарбас хире. Мындыг «шокар» хептиг команданы «Трудовые резервы» инитилели кажан тургузуп алганыл? Оларның чангыс аай ойнаар хеви чокта дыка-ла кээргейчиг чорду.

Тыва АССР-ниң Профессионал-техникти өөредилге талазы-биле күрүне комитеди, оон «Трудовые резервы» инитилели училищеге янзы-бүрү секцияларны тургузуп, дем өөреникчилерни хаара тудуп, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге спортчуларны белеткеп турарынга чоргаарланыр бис. Оларның уран чүүлге талантызы чүгле бистиң республикада эвес, а Саян артында биллингир. Мөгелериниң аразындан ССРЭ-ниң алдарлыг спорт мастери А. Х. Доржу безин бар. Аныяк хаакчы Херел Оруспайны республиканың хаакчылары коңчуг эки билир. «Трудовые резервы» инитилеллиң спорт талазы-биле кылып турар ажылын санап четпес.

Ынчалза-даа хол бөмбүүгеге ойнакчыларны белеткеп албаның кижи кайгаар. Апрель айның төнчүзүнде училищелер аразында хол бөмбүүнүң маргылдаазын эрттиргеш, шилиндек команданы тургузуп алганын билир бис. Ийи ай иштинде белеткел чүге кошкак болганыл? Оода чангыс аай спортчу хеп-биле чүге хандырбааныл? Бодунуң ниитилелиниң ады дээш оон даргазы хамаанчок спортчу кижи үргүлчү бодап чоруур ужурлуг. Республика чергелиг бо маргылдаага «Трудовые резервы» ниитилелдиң даргазы Ы. С. Ооржак чүге көзүлбейн барганыл? Маргылдааны көргеш, оон түнелди үндүрүп, частырыгны катаптаазы-биле тускай хемчеги алыр ужурлуг турбаан бе?

Бо талазы-биле ол өөредилге черииң күрүне комитеди чүү деп харыылаар ирги. Училищеде ийи муң аажыт сургуул бар. Оларның аразындан 16 хол бөмбүкчүлериниге кедирилтер чангыс аай спортчу деп турар-ла чүве ыйнаан. Көрүкчүлерге дыка-ла чаржыкчыг болгаш. Ында өөренип турар кижилер бистиң ёзулуг келир үеде кадрларывыс деп чүвени утпаза эки боор. Олардан ёзулуг ажылчыннар үнер. Кижизидилгениң бир хевири спортче сагыш салбас болганындан кем-херек үүлгедир чорук оон тыптып турарын кичээнгейге алганы дээре боор.

Эрткен маргылдаага командалар эвээш болганын көрүкчүлер эскерген. Чүге дизе республика маргылдаазының эрттирер системазы ындыг болган. Ону Тыва АССР-ниң Күш-культ у р а болгаш спорт Күрүне комитединиң даргазы Н. А. Авдеев спортчуларга тайылбырлап, келир чылын оон чурумун өскертирин чугаалаан.

Ийи хүн болган маргылдааның түнелиинде бирги черии профэвилелдерниң бир, ийи дугаар командалары алган. Ооллардың аразындан Улуг-Хем районнуң базазынга тургустунган ВДФСО-2 команда алган. Ийигизинде ВДФСО-1 (Ак-Довурак) командазы болган. «Динамо» командазы шаңналдыг үшкү черни алган.

Уруглардан Кызыл хоорайның базазынга тургустунган ВДФСО-1 команда тиилээн. ВДФСО-2 (Улуг-Хем) район ийиги черни алган. Үшкүзүнге «Динамонуң» уруглары төлептиг болган.

Тиилекчи командаларга кубокту, вымпелди болгаш бирги черниң дипломнарын тывыскан. Команданың киржикчилериниге өөредиг белектерин берген. Шаңналдыг чер алган командаларга вымпелдерин болгаш ийиги, үшкү черниң дипломнарын тывыскан.

Чемпион кожаалар тыпсырынга көрүкчүлер чаңчыгып калган. Бо удаада Спорткүркомитет ону тывыспаан. Чылдагааны билдинмес.

База катап көрүкчүлер дугайында. Чүге эвээш болуп турарыл? Бо удаада чарлалдар баш удур астынмаан. Кызыл хоорайның микрорайоннарында чарлал азар черлер куруг болган. Ол талазы-биле ажылды Спорткүркомитет кошкак чорутканын чугаалаар апаар. Оон ужурундан көрүкчүлер эвээш болгаш. 60—70 чылдарда хол бөмбүүн көөрү-биле келген кижилер бир шөлдеп өскелче кежүп турганын ол үениң кижилери дыка-ла сактыр боор.

Монгуш ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

ИЙИ ДЫЛДЫ ӨӨРЕДИРИН ЭКИЖИДЕР ДЭЭШ

Республиканың орус дыл, литература башкыларының болгаш тыва дыл, литература башкыларының июньда болуп эрткен хуралынга национал школаларга орус, тыва дылдарны болгаш литератураларны башкылаарын СЭКП ТК-ның февраль (1988 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр экижидериниң оруктарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Хуралдың түңнелдеринге хамаарыштыр беседаны республиканың чырыдыышкын министрииниң оралакчызы **Л. Т. МАРЧЕНКО**-биле бистиң корреспондентивис Лариса Монгуш чоруткан.

— Любовь Трифоновна, айтырыгларымны илеткелге болган чугаадан эгелээйн. Бичии кижиниң орус дылга 5 хардан эгелеп уруглар садынга өөредип эгелээри чугула рольду ойнаар дээн болгай силер...

— Ийе, ол ындыг. Мында чүү чедир шиитпирлеттинмейн турарыл? Бирээде, көдээ уруглар садтарының хөй кезиниде кижизидикчи кадрлар чедишпес. Ийиде, 5 харлыг уруглариың орус дыл өөренир талазы-биле программазының негелделерге күүсеттинмейн турар. Үште, уруглар садтарының бодунда ол талазы-биле ажыл кошкак, уруглар садтарының болгаш районоларның удуртукчулары негелде чок, кижизидикчилер-биле ажылының деннели чавыс. Оон түңнелинде уруглар школага белеткели четпес болур, чүгле орус дылга эвес, тыва дылга база.

Бо байдалдан үштунарының аргалары мындыг: уруглар садтарының беш харлыгларын орус дылга эге класстарның башкылаары башкылаар; районнар ол башкыларга немелде төлевир бээрии, харын-даа ясиссадтың акша-хөреңгизинден немелде төлевирни бээрии өөренип көөр; уруглар садтарын ниити билиг школазынга, оон дөвүлелиинге башкартыр.

— Өөреникчилериң орус дылды өөренириңге эге школаның ролю кандыг болур ужурлугул?

— Уруглариың орус дылды шингээдип алырынга эге школа кол үндезинни салыр ужурлуг. Ону шиитпирлээрде чүүдээ мурнай эге класстарга орус дыл башкылаашкынының бүгү методиктиг аргаларын эге тургузары чугула. Школаларның эге класстар башкыларының методиктиг каттыжышкынынары ону районларда методиктиг кабинеттер болгаш Башкылар биилии бедидер институт-биле кады кылыр ужуралуг. Өөредилге-методиктиг болгаш көргүзүг материалдарны кылыры база негеттинер.

— Ийи дылды билир чоруктуу идепкейлиг хөгжүдерин СЭКП ТК-ның февраль (1988 ч.) Пленумунуң доктаалында айтткан болгай.

— Ону боттандырарынга дараазында түүлдерни барымдаалаары чугула: ада-иениң күзелин, тус черниң чуттактыг чонунуң орус дылды билириниң деңнелии, школаның башкылар-биле четчелеттингенин болгаш өөредилге-материалдыг базазын өөренип көөр. Ол ышкаш өөредилге планының канчаар тургустугунавын база кичээнгейге алыр. Ол негелделерни сагыры албан. Эрткен өөредилге чылында республиканың чангыс-даа школазынга сагыттынмаан.

Орус нациияның өөреникчилериңе тыва дылды өөредип эгелээрин планнап турар бис. Школа бүрүзүнге орус болгаш тыва дылдарны өөренириниң бөлүглөмнерин тургузары көрдүнгей. Бо бүгүнү министерствонуң ажылдакчыларының школаларже комплекстиг үүшкүнериниң үезинде база айтып берип, сүмелээр бис.

Биске бо айтырыгны шиитпирлээрииге элээн бергедээшкиннер тургустуунуп көөр. Чижээлээрге, тыва дыл башкыларының чедишпези, программаларның болгаш өөредилге номнарының чогу, өөредилгениң бо хевириниң талазы-биле чогуур дуржулганың чогу. Бо тургустунуп келген айтырыгларны министерство, Башкылар биилии бедидер институт, ТДЛТЭШИ, Кызылдың педагогика институду болгаш башкы учалиецин чоокку бир-ийи чыл иштинде шиитпирлээри негеттинип турар.

Ортумак школага орус, тыва дылдарны болгаш литератураларны башкылаарының байдалы. Чырыдыышкын министерствозунуң болгаш Башкылар биилии бедидер институттуң доктаамал кичээнгейиинде турар. Башкылаашкынның деңнелии бедидер болгаш өөреникчилерниң идепкейлиг, чогаадыкчы боданыышкынын сайзырангайжыдар талазы-биле боттарының ажылын башкылар идепкейжидип турар. Башкылар биилии бедидер институт бодунуң курстарынга кол кичээнгейни дыннакчыларны кичээлдиң амгы хевирлеринбиле болгаш методтары-биле чепсегээрээриче угландырып турар апарган.

— Кайы школаларда орус дыл башкылаашкыны эң куду деңнелде артып турарыл? Кым аңаа бууруулугул? Эдип алырының оруктары кандыгыл?

— Орус дыл болгаш литература кичээлдери аи-даа сула. Чүгле Эрзин, Бии-Хем районнарның методиктиг каттыжышкынары бодунуң ажылын элээн экижиткен. Оның дылды башкылаарының талазы-биле эң берге байдал Бай-Тайга, Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Кызыл районнарда. Башкыларның хөй кезиниң кичээлдери долузу-биле орус дыл кырынга эртпейн турар, өөреникчилер кичээлге идепкейлиг эвес, колдуунда ыяттавайн эрттирип каар, а чугаалаар-даа болза, шын эвес чугаалаардар. Оларның чазып чугаалаан сөстерин башкылар этпейн турар. Өөреникчилерни орус чугаага багай чаңчыктырып турар.

Өөредилгениң техниктиг херекселдери, көргүзүг материалдары ажыглаттынмайн турар. Республикада 50 лингафон кабинединиң чүгле 10-у ажыглаттынып турар. Арткаинары тойманаттынган азы башкылар боттары ажыглаан билбес. Школаларның удуртукчулары, ылаңгыя Арыг-Үзүү, Саглы, Баян-Тала, Ийме, Кур-Чер, Шекпээр, өске-даа хөй-хөй школаларның удуртукчулары орус дылды башкылаарын экижидериңге деткиншкин бербейн турарлар, 7 класстан өрү классчарга өске бүгү эртемнерни орус дылга башкылаарын контрольдавайн турар. Дыка хөй школаларда өөредилге номнарының кадагаланын контрольдавайн турарындан орус дыл, литература эртемнериниң өөредилге номнары чедишпестээн.

Моон түңнелинде школаларны чугаа болгаш стилистика талазы-биле кошкак өөреникчилер доозуп үнүп турар. Оларның дыка хөйүзү сөстерин тыл ажыглап билбес, сөс курлавыры байлак эвес, бодунуң бодалдарын эки дамчыдып шыдавас.

Орус дыл башкылаашкынында бо четпестерни аажок эртеринге эң кол чүүл — башкылар бедик мергежилдиг, бодунуң эртеминге ынак, ажылына улуг харыысалгалыг, бодунуң ажылының эчис түңнели дээш улуг сонуургалдыг болуру. Башкының методиктиг болгаш мергежил өзүлдезиниге районнарның методиктиг каттыжышкынынары, методкабинеттери, Башкылар биилии бедидер институт, башкы кадрлар белеткеп турар тускай өөредилге черлериниң эки ажылдаары, аттестациязы негелде ёзугаар эрттирери улуг рольду ойнаар.

Өөреникчилериң салымчааныныы сайзырадыры-биле орус дылды болгаш литератураны теория болгаш практика кырынга өөредирин ханылаткан класстарны ажыдары чугула. Ону бо өөредилге чылындан эгелеп чоруда баэр бис. Педагогика институдунуң башкыларын аңаа кириштиреривис албан. Боттары база саналдаан.

— Хуралга чүгле орус дыл, литература башкылаашкыны эвес, тыва дылды болгаш литература башкылаашкыны база эки эвес деп айыткан...

— Ийе, ол ындыг боон турар. Ол эртемниериң башкылары чедишпес, оларның чамдыызы дээди эртемниг эвес боон турарын маңаа айтыр херек. Республикада аныяк тыва дыл специалистери база коңчуг эвээш...

— Буруулуг болдум, үзе кириптейн. Хуралга Кызылдың педагогика институдунуң башкылары институтка тыва дыл болгаш литература башкыларын белеткээр бөлүкту катап тургузарын саналдааны ол айтырыгларны шиитпирлээриниң чогумчалыг оруктарының бирээзи болур эвес бе?

— Ону чөптүг саналдаан деп-дээп алган. Ынчалза-даа айтырыг амдызында шиитпирлеттинмээн. Бо чылдан эгелеп аңаа тыва дыл болгаш литература шактарын көөдедирип көрдүнгей.

Школаларда, районнарда тыва дыл башкыларының ажылын контрольга ап турары кошкак, чамдык районнарның методистери тыва дыл, литература кичээлдериниге ховар олурлуг, башкылаашкыны экижидериңге салдар бербейн турар. Тожу, Каа-Хем районнарның чамдык школалары бодунуң эртеминге кошкак башкыларны тыва дыл башкыларынче шилгидип турган таварылгалар бар. Улуг-Хем районда аттестация түңнели-биле сүме берген башкылар-биле ажыл чорутпайн турган. Таңды районда тыва дыл кичээлдериниң санын кызырып турган, а Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарда тыва дыл башкылаашкынын эге класстар башкыларыга дагзып турганы илерээн. Ол ышкаш чамдык уруглар садтарында тыва уруглар төрээн дылын өөренмейн турары база шаптыктап турар. Тыва дыл болгаш литература кичээлдериниң орус дыл болгаш литература кичээлдери-биле болгаш төрээн черииниң, төөгүзүү-биле холбап турары кошкак.

Ходушкак школаларга орус болгаш тыва уруглары кады өөредири, эртемнерни орус дылга өөредирин каш класстан эгелеве эки дээрзи, уруглар садтарында тыва уруглар боттарының дылын база билир болзуң дээш чүүү кылза эки, интернационалдыг кижизидилгени канчаар экижидерил, бо эртемнерни ханы өөренир класстарының планнарын канчаар тургузарыл дээн ышкаш шиитпирлээри негеттинип турар айтырыгларывыс бар. Хуралга ажылдап турган секцияларның киржикчилери оларга хамаарыштыр рекомендациаларны база бергеннер. Ам башкыларның ол сүмелерин барымдаалап шиитпирлер ажылдап кылдыңып турар.

— Өөреникчилерни болгаш башкыларны өөредилге-методиктиг комплектилер-биле хандырарының байдалы кандыгыл? Бо талазы-биле саналдар база бар болду.

— Хурал мурнунда башкыларга анкеталар тараткан бис. Ол анкеталарга харыыларның түңнелдери школаларда өөредилгениң техниктиг херекселдери чедишпес, чаартыкчы башкыларның ажылының дуржулгазының дугайында материалдар эвээш дээрзин көргүскен. Школаларда таблицалар, схемалар коңчуг эвээш. Ылаңгыя тыва дыл талазы-биле дидактиктиг материалдар дыка чедишпес. Ынчалза-даа республиканга ол айтырыгларны шиитпирлээри коңчуг берге. Министерствода ол материалдарны көөдедир парлаар техника чок. А оон үндүрер чер биске эки дузалаваан турар. Ынчалза-даа бис четпестеривисти кандыг-бир чылдагаанарга сыддаглап агартымар эвес, а бүгү четпестерни эдериниң бүгү-ле хемчеглерин дилээр, хемчээн алыр ужурлуг бис.

Хуралдың киржикчилери орус дыл болгаш литератураны, тыва дыл болгаш литератураны башкылаарының деңнелин бедидери-биле тодаргай саналдарны киргеп. Министерство ол саналдарны күүседириниң хемчегдерин алыр. Хурал орус дыл, литература болгаш тыва дыл, литература башкылаашкынының экижидериниң херээнге улуг илгиин бергеп деп түңнеп болур.

САКТЫП ОР МЕН

Бо онгу классчыларның доозуп турар хүннеринде 30 чыл бурунгаар 10 классты кады дооскан эш-өөрүмүү дүүн чаа ышкаш сактып олур мен. 1957-58 өөредилге чылында Шагаан-Арыгның ортумак школазын доостувус. Бышкан билигиниң аттестадын холга алыр дээш бөлүк-бөлүк болуп алгаш, билеттер өөренип турганывысты сактып көөр мен. Кандыг коңчуг улуг күзел-чүткүл бисти билигже ыдалап турган чоор?! Эртенгиниң 6 шактан кежээ үжүк көзүлбестээже, а оон боткичээл кылыр өрээлиниске кээп дүнекиниң 12 шакка чедир бот-боттарывыска хүдээнип алган бидеттеривисте айтырыгларны тайыбырлажып турдувус. Ам бодаарымга, од ёзулуг-ла дискуссия турган-дыр. Тайылбырлаан айтырыгларывыска хамаарыштыр кижи бүрүзү бодунуң саналын, бодалын, сүмезин немеп көөр чүве болгай.

Шак ынчаар шудургу кичээлден турганывыстан барык шуптувус дээди, ортумак өөредилге черлеринче ол-ла чылын дужаап кирип алган бис. Бистиң ол өөрүүстүң аразындан партия, совет ажылдарда, көдээ ажылагыйда, удуртуу-баштаар ажылдарда ажылдап чоруурдар бар. Хөй-ле кезиниве эмчилер, башкылар болган бис. Дыка хөйүвүс чонунга ат-алдарлыг, боттарының шидип алган мергежилдериниң мастерлери апарганнар.

Бо чагааны бижип орган, эштериниң шуптузун сактып бодап ор мен. Кайда силер, өөрүм? Ам бир катап чыылган, сагыш-сеткилинисти, аргадуржулгавысты солушкан болзувусса, база эки-ле-дир ийиве. Эш-өөр, харылзажырывысты күзээр-дир мен. Мен Кызыл-Мажалыкта чурттап чор мен. Ам кырган-ава мен, оглумнуң уругларын ийи.

Ранса ЧУДАК.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

«Тыва тудуг» трестиң общежитиезиниге (Чехов кудумчузу, 8).

16. Дыштанылга кежээзи.

Эгелээри 19 шакта.

ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРККА

16-17. Тоол хоорайжыгажынга уруглаарга солун программалыг оюннар.

Эгелээри 12 шакта.

Парктың шаңналы дээш чиик атлетикага маргылдаалар. Аңаа Кызылдың, Ак-Довуракты, Абаканның, Минусинскиниң шилиндек командалары киржир.

Эгелээри 19 шакта.

16-17. Ногаан театрга «Салют» театрның концертиэ.

Эгелээри 17 шакта.

ССРЭ-ниң Спорткүркомитединиң спортчу маргылдаалар эргелели, Тыва АССР-ниң Спорткүркомители, хүреш федерациязы, Профэвилелдерниң ВДФСО-ның область төвүлели

Бүгү-эвилелдиң «Азия төвү» деп хостуг хүреш маргылдаазын июль 14—17 хүннеринде эрттирип турар.

Бо маргылдаага эвилелдешкен республикаларның, РСФСР-ниң, АССР-лериң, крайларның, областарның, Моол Арат Республиканың кызыгаар чоогунда аймактарының мөгелери киржир.

Эгелээри июль 14-16 хүнеринде «Совет Тыванын 5 чылы» стадионга 10 шактан 17 шакка чедир. Июль 14-те маргылдааның байырлыг ажылдыкшыны 18 шакта.

Июль 17-де «Хүреш» стадионга 10 шактан 12 шакка чедир тыва хүрешке маргылдаа болур.

Маргылдааларга келиринерни чалап тур бис, эргим эштер!

Редактор ШАРАВИИ В. С.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

6.30 — «120 минута». 8.35— Уруларга фильм. «Миколапаровоз». 10.05 — Медээлер. 10.15 — «Киржикчилер». «Китап тургузарын дилединис...» 11.15— 11.35 — Мультфильм. 15.30 — Медээлер. 15.40 — Эде тургустуунуушкун прожектору! 15.50 — Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 16.20 — «Үежинин портреди». Док. фильмнер. 17.15 — «Чүден болгаш чүге». 17.45 — «Силерниң үнер үенер, артист». 18.15 — Бистиң салымыс. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.05 — Бүгү-эвилелдиң XIX партконференциязының утгаңышкыны-биле. 19.30 — «Театр болгаш үе». «Репетиция». Саратовтуң К. Маркс аттыг шин театрының дугайында. 21.00 — «Үе». 21.35— Эде тургустуунуушкун прожектору! 21.45 — «Кинопанорама». 23.15 — 00.50 — «Үзелбодал». Кежээки информация. Музыкалыг программа.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Ыры-88». 8.40—Объективте — диригт аңытаннар. «Ак-кызыл чайка». 9.00 —Аңгы дыл. 9.30 — «Ырак-чоок» Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 9.55 — Аңгы дыл. 10.25 — Уруларга фильм. «Петров биле Васечкиниң ачаа-ла база элдептиг каникулдары». 2-ги сериязы. «Рыцарь». 11.35 — Чалыы назын танцылап, ырлап тур. 11.50— «Польшаның оруктары». Уранчечен фильм. 4-кү сериязы. 12.55 — Док. фильм. 13.15 — Медээлер. 13.25—14.30 — «Ажык ном». Бирги фильм. 4-кү сериязы. 18.05 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уруларга фильм. 18.45 — «Кызыл телестудиязының программазы». 19.15 — «Азия төвү» Үндүрүлгеде: Медээлер. «Июль 17 — Металлургтар хүнү». «Суттаттыг гектарның үнези». 19.45—Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Кадык болукказынга». «Суг-биле өөнүктеш». 20.30 — Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.35 — Эде тургустуунуушкун прожектору. 21.45 — 22.55 — «Польшаның оруктары». Уран-чечен фильм. 4-кү сериязы.

ҮШКҮ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.05 — Медээлер. 18.15 — П. И. Чайковский аттыг делегей конкурузунуң лауреаттары. РСФСР-ниң улустуң артизи В. Крайнев. 18.55 — Реклама. 19.00—«Диригт аңытаннар дугайында». 20.00 — 20.15 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!».

КИНО

ИЮЛЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Таңнор диско» 9.20, 14.20, 17.20, 20.20, **«Стечение обстоятельств»** 12.20, **«Колдовская любовь»** 18.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник № 123» 11.20, **«Ура! У нас каникулы!»** 9.50, 13.00, **«Три дня Виктора Чернышова»** 14.30, **«Кориж»** 16.30, 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Белое проклятье» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник № 120», 10.00, **«Разорванный круг»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Непрофессионалы» 15.00, 17.00, 19.00 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к-б «Правосудия!» 17.30, 20.00 шактарда.

агаар

Республикага бүргээр, чамдык черлерге чаъс чаар. Хаттың күжү секуидада 7—12 метр чедер. Хүндүс 25—30 градус, дүне 18—23, а даглыг черлерге 5—7 градус чылыг болур.

Кызылга 29—31, дүне 14—16 градус чылыг болур. Чаъс чаар магатчок.

Адрезивис: 667000 Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100.

ШЫННЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

КИЛДИСТЕРНИҢ: партийжи амыдырал килдизинниң 3-36-82, совет тургузуг килдизиниң 3-37-11, үлетпур килдизинниң 3-36-73, чагаа килдизинниң 3-39-03, культура килдизинниң 3-39-15, көдээ ажыл-агый килдизинниң 3-41-16, социал айтырыглар килдизинин 3-41-23, корректорларның 3-37-11, бухгалтериянның 3-43-41. солуя келбейн барганда 2-32-75-ке долгаар.

Чылда 300 катап үнер. Хемчээли 2 парлаага амаза. Тиражы 24637 экз.

Солуунуң индекизи 54241

Тыва АССР-ниң Ном үчатрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Шетинкия биле Краевченко кудумчузу, баңзын № 1.

Чатыг № 154. ТС—00629.